

---

# БІБЛОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний  
та практичний журнал

# BIBLIOTECHNY VISNYK

Scientific theoretical  
applied journal

---

№ 2 2008

---

## Засновники

Національна академія наук України  
Національна бібліотека України  
імені В. І. Вернадського

## Founders

National Academy of Sciences of Ukraine  
V. Vernadsky National Library of Ukraine

## Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

## Editor-in-Chief

Oleksij Onyshchenko, academician of NAS of Ukraine

## Редакційна колегія

*Л. Дубровіна (заступник головного редактора)*

*Н. Маслакова (відповідальний секретар)*

*Г. Бор'як*

*А. Бровкін*

*Л. Костенко*

*В. Омельчук*

*М. Романюк*

*П. Тронько*

*А. Чекмарьов*

*О. Додонов*

*О. Литвиненко*

*В. Широков*

*В. Рубан*

*Б. Ігнатенко*

*Х. Ласкажевська (Польща)*

*С. Філіпі-Мартутинович (Сербія)*

*І. Славінські (Австрія)*

*К. Брюс (Німеччина)*

*Л. Біглоу (Велика Британія)*

## Editorial board

*L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)*

*N. Maslakova (Responsible for publication)*

*H. Boriak*

*A. Brovkin*

*L. Kostenko*

*V. Omel'chuk*

*M. Romanyuk*

*P. Tron'ko*

*A. Chekmaryov*

*O. Dodonov*

*O. Lytyynenko*

*V. Shyrovok*

*V. Ruban*

*B. Ihnatenko*

*H. Laskarzevska (Poland)*

*S. Philip-Martutynovych (Serbia)*

*I. Slawinski (Austria)*

*C. Bruce (Germany)*

*L. Biglow (Great Britane)*

Заснований у 1993 році.  
Свідоцтво про державну реєстрацію  
КВ № 189 від 09.11.1993 р.  
Виходить 6 разів на рік.

Founded in 1993.  
The State Registration Certificate:  
KB No. 189 of 09.11.1993  
Frequency of publication is bi-monthly

Адреса редакції:  
НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039,  
Україна  
Тел. (044) 524-43-50  
E-mail: b\_visnyk@nbuv.org.ua  
bibvesti@bigmir.net

Editorial office address:  
VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv, 03039,  
Ukraine  
Tel.: (044)524-43-50  
E-mail: b\_visnyk@nbuv.org.ua  
bibvesti@bigmir.net

Передплатний індекс 74049

Subscription Index 74049

Редакційна колегія журналу  
не завжди поділяє думку авторів.

The opinions expressed herein are solely the views of the authors  
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

---

# Зміст

---

## НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА БІЛОРУСІ

<i>Мотульський Р.</i> Національна бібліотека Білорусі як центр корпоративної взаємодії бібліотек країни . . . . .	3
<i>Кірюхіна Л., Кузьмінич Т.</i> Інноваційна місія Національної бібліотеки Білорусі в інформаційній інфраструктурі країни . . . . .	7
<i>Кірюхіна Л., Алейнік М.</i> Наукове забезпечення діяльності бібліотек Білорусі . . . . .	10
<i>Долгополова О., Кузьмінич Т.</i> Інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі: проблеми корпоративного формування і використання . . . . .	14
<i>Шереметьєва А., Фісенко Л.</i> Інформаційний центр Національної бібліотеки Білорусі у розвитку корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі . . . . .	18
<i>Кузьмінич Т., Пугачова С.</i> Змістове опрацювання документного потоку в умовах корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі . . . . .	21
<i>Фісенко Л.</i> Автоматизована бібліотечно-інформаційна система Національної бібліотеки Білорусі . . . . .	24
<i>Іващенко С.</i> Організація обслуговування користувачів Національної бібліотеки Білорусі електронними інформаційними ресурсами . . . . .	27
<i>Гончаренко І., Мирончик В.</i> Періодика у фондах Національної бібліотеки Білорусі: тенденції розвитку колекції у сучасному комунікативному середовищі . . . . .	30
<i>Мотульський Р.</i> Концептуальні та організаційно-правові засади спорудження нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі . . . . .	32
<i>Шереметьєв С., Думанська І.</i> Проектування соціокультурного простору в новій будівлі Національної бібліотеки Білорусі . . . . .	35

---

# Contents

---

## NATIONAL LIBRARY OF BELARUS

<i>Motulsky R.</i> National Library of Belarus as a corporate center for libraries of the country . . . . .	3
<i>Kiryukhina L., Kuzminich T.</i> Innovational mission of the National Library of Belarus in informational infrastructure of the country . . . . .	7
<i>Kiryukhina L., Aleynik M.</i> Scientific providing of libraries activity in Belarus . . . . .	10
<i>Dolgopolova O., Kuzminich T.</i> Informational resources of the National Library of Belarus: problems of corporate formation and usage . . . . .	14
<i>Sheremeteva A., Fisenko L.</i> Information center of the National Library of Belarus in process of development in corporate integration of libraries in Belarus . . . . .	18
<i>Kuzminich T., Pugachova S.</i> Content treatment of documentary stream under corporate interaction of libraries in Belarus . . . . .	21
<i>Fisenko L.</i> Automated library and information system of the National Library of Belarus . . . . .	24
<i>Ivaschenko S.</i> Organization of library service for users of the National Library of Belarus by electronic informational resources . . . . .	27
<i>Honcharenko I., Myronchik V.</i> Periodicals in the National Library of Belarus funds: tendencies of collection development inside modern communicative media . . . . .	30
<i>Motulsky R.</i> Conceptual, organizational and law grounds for construction of a new premisses of the National Library of Belarus . . . . .	32
<i>Sheremetev S., Dumanska I.</i> Designing of socio-cultural space in a new premisses of the National Library of Belarus . . . . .	35

# НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА БІЛОРУСІ



**Р. Мотульський,**

директор Національної бібліотеки Білорусі,  
д-р пед. наук, професор

## Національна бібліотека Білорусі як центр корпоративної взаємодії бібліотек країни

Висвітлено роль Національної бібліотеки Білорусі як інформаційного, соціокультурного і соціополітичного центру. Розкрито місію НББ у координації діяльності всіх бібліотек та інформаційних центрів країни щодо задоволення інформаційних потреб користувачів.

**У** останнє десятиліття інформація набула особливого значення і стала визначатися як найважливіший стратегічний ресурс розвитку суспільства. У Білорусі сформувалася система установ, що виробляють, обробляють, зберігають і надають інформаційну продукцію. Насамперед це установи науки та освіти, редакційно-видавничої сфери, книжкової торгівлі, бібліотеки, інформаційні служби і центри, архіви, музеї, засоби масової інформації. Вони виконують свої специфічні, властиві тільки їм функції, працюють із певними масивами документів і розраховані на задоволення інформаційних потреб суспільства.

Бібліотека є одним із найважливіших соціальних інститутів, що забезпечують акумулювання, формування і суспільне використання інформаційних ресурсів. На даний час у Білорусі сформувалася бібліотечна система, яка включає близько 10 тис. публічних і спеціальних бібліотек із сукупним фондом у 250 млн прим. Найбільшими серед них є Національна бібліотека Білорусі, Центральна наукова бібліотека Національної академії наук Білорусі, Республіканська науково-технічна бібліотека, Президентська бібліотека Білорусі, Республіканська науково-медична бібліотека, Білоруська сільськогосподарська бібліотека, Фундаментальна бібліотека Білоруського державного університету, 6 обласних універсальних наукових бібліотек. Функції центру в галузі державної реєстрації тво-

рів друку, створення джерел національної бібліографії, формування архіву друку в республіці виконує Національна книжкова палата Білорусі.

Крім того, у країні функціонують інформаційні центри – служби, що генерують інформаційні ресурси. Це, насамперед, Національний центр правової інформації, Центр інтелектуальної власності й ін.

Очолює систему бібліотек країни Національна бібліотека Білорусі (НББ), яка має найповнішу в республіці універсальну колекцію національних документів, а також зарубіжних документів. З огляду на роль і важливість інформації у розвитку сучасного суспільства і значення національної бібліотеки в його інформаційному забезпеченні, Президентом нашої країни О. Г. Лукашенко 7 березня 2002 р. було прийнято рішення про спорудження нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі. Будівництво розпочалося 1 листопада 2002 р. Нормативний термін будівництва – 72 місяці – був скорочений удвічі. Відкриття 16 червня 2006 р. нової будівлі стало однією із найяскравіших подій у житті НББ і культурного життя республіки.

Відповідно до покладеної на неї місії НББ створювалася і розвивається як інформаційний, соціокультурний і соціополітичний центр.

Фонд бібліотеки становить понад 8,3 млн прим. У найкоротші строки упродовж 52 днів увесь фонд, карткові каталоги і картотеки були переміщені з комплексу старих будівель у нове примі-

шення. До початку вересня 2006 р. фонд було повністю розставлено у новому фондосховищі, оснащеному сучасними системами мікроклімату, пожежогашіння і пиловидалення.

Бібліотекою проводиться ретроконверсія системи традиційних каталогів, яку ми зберегли. Зараз завершено її перший етап – сканування генерального алфавітного каталога НББ та інших каталогів НББ (близько 4 млн карток), створення їхніх електронних образів, що доступні користувачам як у локальній мережі, так і через мережу інтернету. Бібліотекою також проведено конвертацію масиву даних із старої АБІС у нову.

НББ забезпечує користувачам доступ до численних БД – як придбаних, так і власної генерації. Останні десятиліття НББ активно закуповує соціально значущі електронні ресурси, серед яких – найавторитетніші національні і міжнародні БД (Світочінфо, БД ЮСІАС, Еталон, Консультант, ProQuest, Emerald, Cambridge Journals Online, World Bank e-library, WDI Online, GDF Online, Thomson Gale, Books in Print Professional, EBSCO та ін.).

Загальний обсяг електронних ресурсів власної генерації НББ становить понад 2,5 млн записів. Це ЕК НББ, яка містить близько 1,6 млн записів, БД власної генерації, блок друкованої і електронної інформації бібліографічного, фактографічного, графічного і повнотекстового характеру.

Обслуговування користувачів здійснюється в 19 читальних залах, розрахованих на 2000 читацьких місць.

З часу відкриття нової будівлі в НББ записано 51 тис. користувачів, середньоденний запис становить 212 людей. За цей період читальні зали відвідало понад 417 тис. користувачів. Книговидача становить 1 590 943 прим.

Для оперативної доставки документів із фондосховища у читальні зали використовується транспортна система «Телеліфт». Загальна протяжність ліній становить 850 м, система включає 28 робочих станцій, 2 станції керування візуалізації. У кожній читацькій зоні передбачені АРМи для користувачів і співробітників НББ, загальна кількість яких сягає 1400. Бібліотека надає користувачам широкий спектр послуг для роботи як із традиційними, так і електронними документами: ксерокопіювання, сканування, запис на електронні носії для подальшого опрацювання. До послуг користувачів – віртуальна довідкова служба й електронна доставка документів, що дає змогу користуватися нашими ресурсами у віддаленому режимі.

Формування ІР і організація обслуговування ко-

ристувачів здійснюється на базі КІТС, технічну основу якого складають понад 100 серверів, 1400 ПК, виконаних в основному як тонкі клієнти. Всі комп'ютери НББ об'єднані в єдину локальну мережу загальною протяжністю понад 150 км. НББ має 2 основні й одну резервну зовнішні оптоволоконні лінії зв'язку з пропускнуною спроможністю до 2 Мбіт/с. АБІС функціонує на програмному забезпеченні, розробленому спеціально для НББ НВО «Агат-Систем» на базі СУБД «ORACLE».

НББ як соціокультурний центр містить у собі музей книги, картинні галереї, конференц-зал, закриту і відкриту оглядові майданчики, ресторан і кафе, фізкультурно-оздоровчий комплекс. Багатофункціональність структурних підрозділів бібліотеки дає нам змогу проводити книжкові і художні виставки, форуми, конференції, семінари, різноманітні культурно-дозвільні заходи.

Сьогодні НББ стала улюбленим місцем відпочинку жителів і гостей нашої столиці. Від часу відкриття ми провели близько 3711 екскурсій для 61 662 відвідувачів. Щодня як туристи НББ відвідує близько 300 людей. Нашими гостями є члени практично всіх офіційних делегацій, які приїждять до нашої країни.

НББ як соціополітичний центр містить офіс Президента Республіки Білорусь, 2 зали для проведення самітів на вищому рівні, міжнародний прес-центр. На базі даних структурних підрозділів тільки з часу відкриття нового приміщення НББ було проведено низку найбільших соціополітичних заходів. Усе це сприяє перетворенню НББ на важливий суспільно-політичний центр країни.

Маючи великий матеріально-технічний, інформаційний і кадровий потенціал, НББ вбачає свою місію не тільки в обслуговуванні реальних і віртуальних користувачів власними ресурсами і ресурсами найбільших світових інформаційних центрів у традиційному і віддаленому режимі, а й у координації діяльності всіх бібліотек та інформаційних центрів країни щодо формування і використання інформаційних ресурсів.

Ця діяльність з координації здійснюється за такими напрямками:

- науково-дослідна і методична робота;
- формування інформаційних ресурсів;
- обслуговування користувачів;
- інформаційно-технологічний розвиток.

Відповідно до Закону Республіки Білорусь «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь» Національна бібліотека Білорусі є «координаційним і методичним центром республіканського значення...

бере участь у розробленні і реалізації державної політики в галузі бібліотечної справи.

Національна бібліотека Білорусі бере участь у розробленні нормативно-законодавчої бази бібліотечної галузі країни. Так, у 2007 р. за участі Бібліотеки планується розроблення нової редакції Закону «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь», Модельного бібліотечного кодексу держав – учасниць СНД, Положення «Про формування єдиного страхового фонду документальних пам'яток Республіки Білорусь», доопрацювання і затвердження «Положення про Національний фонд книжкових пам'яток», «Переліку основних критеріїв і ознак для ідентифікації книжкових пам'яток» тощо.

НББ бере також участь у розробленні і реалізації низки державних і галузевих програм, насамперед, державних програм «Соціально-економічний розвиток Республіки Білорусь на 2006–2010 рр.», «Відродження і розвиток села на 2005–2010 рр.», «Пам'ять Білорусі», Державної програми інформатизації Республіки Білорусь на 2003–2005 рр. і на перспективу до 2010 р. «Електронна Білорусь», галузевої програми «Збереження і розвиток культури в Республіці Білорусь на 2006–2010 рр.».

З метою сприяння формуванню державної бібліотечної політики, визначення векторів цільової державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку бібліотек Республіки Білорусь, розроблення прогнозу розвитку галузі НББ регулярно проводить дослідження республіканського масштабу, у яких беруть участь республіканські, обласні бібліотеки, міські і районні ЦБС республіки.

Однією із функцій НББ є збирання і постійне збереження повного зібрання національного документа і екстеріоріки (білорусики), а також найповніших у республіці наукових і суспільно значущих зарубіжних документів. Координація діяльності в даному напрямі здійснюється ще на етапі моделювання фондів бібліотек. Насамперед це визначення профілів придбання літератури, передплати, електронних БД.

З метою організації корпоративної взаємодії бібліотек в галузі спільного використання інформаційних ресурсів НББ проробляє можливість домовленості між Національною бібліотекою Білорусі, республіканськими й обласними бібліотеками спільного використання придбаних інформаційних ресурсів.

НББ є центром корпоративної каталогізації, учасниками якої на сьогодні є НББ, ЦНБ НАН Бі-

лорусі, РНТБ. Випробувальна експлуатація СЕК призначена на II квартал 2007 р.

Одним із напрямів координації у сфері створення інформаційних ресурсів є генерація корпоративних бібліографічних БД білорусознавчої тематики. З 2007 р. НББ приступила до створення корпоративної БД «Білорусь: від минулого до сучасності». Планується, що в БД будуть подані документи, що знаходяться не тільки в Національній бібліотеці Білорусі, але й в інших бібліотеках, таких як Президентська, ЦНБ НАН Білорусі, РНТБ.

Поцифрування наявних інформаційних ресурсів – пріоритетний напрям діяльності НББ. Відповідно до розробленої Державної програми «Пам'ять Білорусі» планується перенести на електронні носії найбільш цінні і соціально значущі документи з фондів НББ і інших бібліотек та інформаційних центрів країни. З 2005 р. вона розпочала створення повнотекстової бази даних Національної бібліотеки Білорусі, що містить автореферати дисертацій, видавничу продукцію НББ, книжкові видання XIX – початку XX сторіччя, національні періодичні видання. Сьогодні вони доступні користувачам за допомогою інтернету, локальної мережі і видань на CD-ROM.

Одним із найважливіших напрямів міжнародної діяльності залишається робота з реалізації міжнародних проектів, таких як «Скарби слов'янської культури», «Електронна бібліотека – школярам», «Білоруська літературна спадщина», «Radziviliana», «Несвіж: культурний центр Європи і національна пам'ятка».

Основною метою бібліотечно-інформаційного обслуговування є оперативне, повне і якісне задоволення інформаційних потреб користувачів, зумовлених науковою, виробничою, навчальною й іншою діяльністю, засноване на нових інформаційних технологіях і мережній взаємодії з іншими бібліотеками та інформаційними центрами світу. Національна бібліотека Білорусі задовольняє бібліотечно-інформаційні потреби користувачів шляхом надання комплексу послуг за такими напрямками: інформаційно-бібліографічне обслуговування, обслуговування користувачів документами, МБА, ММБА, електронна доставка документів (ДД).

Пріоритетним напрямом діяльності бібліотек є розвиток технологій задоволення інформаційних потреб віддалених користувачів. У Республіці Білорусь стабільно функціонує система МБАіДД, до якої входить понад 600 бібліотек. Функцію національного центру МБАіДД виконує Національна бібліотека Білорусі.



З метою сприяння успішному функціонуванню системи МБАіДД Республіки Білорусь НББ провадить роботу з інтеграції національної системи МБАіДД у систему МБАіДД держав – учасниць СНД. У грудні 2007 р. на базі Національної бібліотеки Білорусі планується проведення Міжнародної конференції з проблем міжбібліотечного абонементу і доставки документів «Система МБА: міжбібліотечна взаємодія держав – учасниць СНД».

З 2002 р. у НББ, як і у всіх найбільших бібліотеках країни, функціонує служба електронної доставки документів (ЕДД). Частка електронної доставки документів зросла до 10–12 % сукупної кількості замовлень. Щоб зробити даний сервіс зручнішим для користувачів, назріла необхідність створення корпоративної служби ЕДД, що об'єднає НББ, республіканські галузеві й обласні бібліотеки.

Підвищенню ефективності обслуговування віддалених користувачів сприяє також організована в НББ наприкінці 2005 р. «Віртуальна довідкова служба». Сервіс призначений для обслуговування всіх користувачів і виконання фактографічних і бібліографічних довідок (адресних, уточнювальних і тематичних), які не спричиняють складний бібліографічний пошук. За період існування сервісу виконано більше 1 тис. запитів користувачів із Білорусі, Росії, України, Польщі, Ізраїлю, Великої Британії. Створення корпоративної віртуальної довідкової служби – перспективний напрям діяльності НББ.

Автоматизація бібліотек Республіки Білорусь здійснюється у рамках Державної програми інформатизації Республіки Білорусь на 2003–2005 рр. і на перспективу до 2010 р. «Електронна Білорусь» і галузевих програм: «Інформатизація об'єктів культури на 2003–2005 рр. і на період до 2010 р.», «Збереження і розвиток культури в Республіці Білорусь на 2006–2010 рр.», метою яких є формування в республіці єдиного інформаційного простору.

На підставі затверджених регіональних програм створення і розвитку АБІС із 1993 р. роботу з переходу на автоматизований режим розпочали обласні бібліотеки країни. Широке впровадження інформаційних технологій у практику роботи публічних бібліотек розпочалося з 1998 р. За 2006 р.

парк машин ПБ МР збільшився на 28 %, і загальна кількість комп'ютерів склала 1 882 одиниці. Відзначається позитивна динаміка надходження комп'ютерів не тільки до центральних бібліотек ЦБС, у яких на початок 2007 р. нараховувалося 829 комп'ютерів, але й до дитячих бібліотек, бібліотек-філій. За 2006 р. парк машин бібліотек агромістечок збільшився на 185 машин і становить 309 комп'ютерів.

Практично всі публічні бібліотеки мають автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи і використовують типове програмне забезпечення «ALIS 2000» НВО «ІНЕАК» (за винятком бібліотек Гомельської області). Разом із тим спеціалізованими бібліотеками республіки використовується програмне забезпечення інших виробників.

На сьогодні вихід в інтернет мають усі республіканські й обласні бібліотеки, бібліотеки вишів, а також понад 200 публічних бібліотек країни. Збільшення пропускної спроможності інтернет-каналу в новій будівлі НББ більш ніж у 30 разів дало змогу організувати і забезпечити оперативний доступ до республіканських і міжнародних електронних ресурсів. Доступ користувачів корпоративної бібліотечної мережі до світових інформаційних ресурсів, організований через створений у 2004 р. міжнародний оптоволоконний канал зв'язку Академічної мережі BASNET з Пан'європейською науковою мережею GEANT, об'єднує наукові мережі 43 країн і понад 3500 дослідницьких і освітніх організацій. Пропускна спроможність міжнародного каналу в даний час становить 155 Мбіт/с. У республіці створено технічну базу для реалізації корпоративної взаємодії бібліотек республіки. Наступний крок – упровадження єдиної програмної платформи або програмного модуля.

Об'єднання в одній будівлі інформаційної, соціокультурної і соціополітичної функцій дало змогу створити унікальну установу – Національну бібліотеку Білорусі, діяльність якої спрямована на формування інтелектуального потенціалу нашого суспільства на базі корпоративного використання наявних у республіці інформаційних ресурсів, створення необхідних умов для інтеграції Білорусі в єдиний світовий інформаційно-культурний простір.

**Л. Кірюхіна,**

заст. директора з наукової роботи і зв'язкам з громадськістю  
Національної бібліотеки Білорусі

**Т. Кузьмініч,**

заст. директора з інформаційних ресурсів  
Національної бібліотеки Білорусі

## **Інноваційна місія Національної бібліотеки Білорусі в інформаційній інфраструктурі країни**

Розкривається роль Національної бібліотеки Білорусі у розвитку інформаційної інфраструктури країни, генеруванні вітчизняного інформаційного ресурсу, забезпеченні необмеженого доступу населення до суспільно значущих світових інформаційних ресурсів. Висвітлюється інноваційна місія Національної бібліотеки Білорусі у розробленні концептуальних підходів розвитку бібліотечної інформаційної інфраструктури, формуванні відповідної нормативно-правової бази, створенні інформаційної ресурсної бази країни та інтеграції її у світовий інформаційний простір, забезпеченні збирання, бібліографічного відображення, збереження та дигіталізації національного документа, створенні національної електронної бібліотеки, організації корпоративної взаємодії у рамках інформаційної інфраструктури країни.

**І**нформація – найважливіший стратегічний ресурс розвитку суспільства. Якісне формування інформаційної інфраструктури країни – запорука високого рівня розвитку її наукового, технологічного і культурного потенціалу.

Інформаційна інфраструктура містить у собі сукупність соціально-комунікаційних інститутів, банків даних і знань, засобів і систем зв'язку, що забезпечують існування і розвиток інформаційного простору, а також засобів інформаційної взаємодії на різних рівнях організації суспільства (громадянин – громадянин, громадянин – соціальна група (організація, держава), соціальна група (організація) – соціальна група (організація), соціальна група (організація) – держава), їхнього доступу до інформаційних ресурсів на основі відповідних інформаційних технологій, що включають програмно-технічні засоби й організаційно-нормативні документи. Високий рівень організації інформаційної інфраструктури і якісне формування інформаційних ресурсів (ІР) можливі за умови створення повноцінної, прозорої і гнучкої нормативно-правової бази, багатовекторного генерування вітчизняного інформаційного ресурсу, забезпечення необмеженого доступу населення до суспільно значущих ІР, захисту сукупного інформаційного ресурсу країни, створення системи дистанційного навчання, формування електронних бібліотек, розвитку електронної комерції тощо.

У республіці сформувалася система соціальних інститутів, діяльність яких спрямована на створення, накопичення, перероблення і використання суспільно затребуваних і значущих для збереження соціальної пам'яті інформаційних ресурсів. Це

такі організаційно оформлені й усталені у своїх традиціях соціальні інститути, як бібліотеки, інформаційні центри, архіви, засоби масової інформації, видавничі і книготорговельні організації, музеї, а також їх віртуальні похідні, формовані в електронному середовищі.

Ключове місце в цій системі належить бібліотекам. Саме вони забезпечують акумулювання, формування і використання основного суспільно доступного інформаційного ресурсу, сприяють задоволенню і формуванню інформаційних потреб соціуму як одного з визначальних компонентів інформаційної інфраструктури. Розвиваючись як її невід'ємна частина, бібліотеки сьогодні намагаються відповідати їй у певному сенсі пристосовуватися до її особливостей і впливати на перспективи її удосконалення. Національна бібліотека Білорусі (НББ) відповідно до свого статусу очолює систему бібліотек країни і посідає провідні позиції у розвитку сукупного інформаційного ресурсу, маючи найбільш повні і затребувані документні фонди, електронні ресурси власної генерації і найбільших інформаційних центрів світу.

У 2005 р. науковими і виробничими підрозділами НББ було проведено цілеспрямоване вивчення інформаційного ринку країни, у ході якого виявлено рівень інформатизації бібліотечного сегмента Білорусі. Слід зазначити, що цей процес є одним із пріоритетних напрямів розвитку бібліотек, визначених державою. Сьогодні в автоматизованому режимі працюють НББ, республіканські галузеві, обласні і вишівські бібліотеки, а також 85 % центральних міських і районних бібліотек. Усі великі і 59 % центральних міських і районних публічних

бібліотек мають доступ до інтернету. Сукупний електронний інформаційний ресурс бібліотечної системи республіки нараховує понад 50 млн записів, близько 30 % цього масиву складають ресурси власної генерації. Це доволі великий обсяг інформації і, безсумнівно, показник активної роботи і рівня технічної оснащеності бібліотек. Але не можна оминати увагою і те, що через відсутність високоорганізованої корпоративної взаємодії вітчизняних бібліотек в галузі формування і використання електронної інформації це ще і свідчення дублювання одержуваної і генерованої продукції, неефективних фінансових витрат.

Останніми роками в умовах значного зростання документних ресурсів, прискорення інформаційно-комунікативних процесів, інтенсивної зміни й ускладнення інформаційних потреб, появи якісно нових можливостей інформаційної діяльності відбувається переосмислення місії бібліотеки як соціального інституту, а також національної бібліотеки зокрема. Причому участь національної бібліотеки у формуванні і розвитку інформаційної інфраструктури стає більш значущою. Це повною мірою стосується НББ і знайшло відбиток у ряді документів, прийнятих на вищому державному рівні. У 2004–2005 рр. були переглянуті концептуальні основи розвитку Національної бібліотеки Білорусі. Певну роль у цьому відіграло будівництво нового будинку, розроблення комплексу інформаційно-технологічних систем, що дає змогу значно розширити традиційно виконувані національною бібліотекою завдання. Була розроблена і затверджена Радою Міністрів Республіки Білорусь (травень 2005 р.) «Концепція створення республіканського інформаційного і соціокультурного центру на базі будівлі, що зводиться, державної установи «Національна бібліотека Білорусі». На розвиток цієї Концепції бібліотекою були створені «Концепція формування інформаційних ресурсів Національної бібліотеки Білорусі», «Концепція організації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів Національної бібліотеки Білорусі», «Концепція створення соціокультурного центру на базі будівлі, що зводиться, Національної бібліотеки Білорусі» і програми їхньої реалізації. Цими документами визначається інноваційна місія НББ в інформаційній інфраструктурі, що розвивається, суспільства, її скерованість на вирішення стратегічних завдань використання інформаційно-технічного потенціалу для забезпечення сталого розвитку країни.

Інноваційна місія НББ у формуванні і розвитку

інформаційної інфраструктури країни може бути реалізована за допомогою:

- розроблення концептуальних підходів розвитку як бібліотечної інформаційної інфраструктури країни в цілому, так і окремих її складників (у тому числі і визначення вектора власної діяльності);
- формування нормативно-правової бази інформаційних процесів у країні, причому національна бібліотека може виступати як об'єкт правових відносин в інформаційній сфері, так і суб'єкт діяльності з розроблення нормативної бази;
- створення інформаційної ресурсної бази країни й інтеграції її у світовий інформаційний простір;
- забезпечення збирання, бібліографічного відображення, збереженості і дигіталізації національного документа;
- формування і розвитку інформаційного забезпечення різноманітних сфер суспільної діяльності і якісного наповнення аналітико-інформаційного ресурсу;
- постійної модернізації технології інформаційно-бібліотечної діяльності;
- організації корпоративної взаємодії у рамках інформаційної інфраструктури країни;
- створення національної електронної бібліотеки.

Реалізуючи своє призначення як республіканського інформаційного центру, НББ скерована на забезпечення доступу громадян Білорусі до інформації з будь-якого сектора інформаційного ринку за допомогою навігації до власних електронних ресурсів (що генеруються і одержуються) і ресурсів інших інформаційних установ країни та світу.

ІР НББ формуються з урахуванням можливості конвергенції ІР бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів і служб з метою:

- акумулювання максимально повної колекції національних ІР;
- відбору і акумулювання суспільно значущих світових ІР, що включають науково-технічну, економічну, статистичну, комерційну, біржову і фінансову, а також масову споживчу інформацію;
- розвитку інформаційно-пошукових систем за ІР Національної бібліотеки;
- створення на корпоративних засадах зведеного електронного каталога бібліотек Білорусі;
- створення національної електронної бібліотеки;
- формування електронного архіву національного документа;
- створення навігаторів по загальнодоступним національним і затребуваним світовим ІР.

Інноваційна місія НББ в інформаційній інфраст-



руктурі припускає розвиток на якісно новому рівні інформаційного забезпечення різноманітних сфер суспільної діяльності. Спектр створеної аналітико-інформаційної продукції має відповідати світовому рівню вимог, бути спрямованим на задоволення і формування інформаційних потреб різних категорій користувачів (керівних органів країни, керівників установ, підприємств і організацій, учених, студентів тощо) і включати:

- науково-допоміжну і професійно-виробничу реферативну, оглядову, анотовану і сигнальну інформації, а також фактографічну, графічну і повнотекстову у формах, що відповідають сучасному рівню науки, техніки, культури і затребувані користувачами;
- інформаційно-бібліографічні матеріали популярного змісту у формах, що відповідають сучасному рівню науки, техніки, культури, і доцільних для надання користувачам;
- джерела перспективної бібліографії, що відбивають інформаційну продукцію бібліотек та інформаційних центрів Білорусі, а також видавничу продукцію вітчизняних видавництв і організацій, що займаються видавничою діяльністю.

Передумови цьому сформовані багаторічною плідною діяльністю НББ зі створення аналітико-інформаційної продукції соціогуманітарної тематики, традиційно закріпленої за нею. Це блок електронної і друкованої інформації бібліографічного, фактографічного, графічного, а на сьогодні – повнотекстового і комбінованого характеру. Загальний обсяг електронних ресурсів власної генерації НББ становить близько 2 млн 400 тис. записів. У електронному каталозі бібліотеки, доступному в онлайн-режимі, подані 1 млн 600 тис. бібліографічних записів у форматі BelMARC і 938,3 тис. записів у форматі BelMARC/Authorities. У 2004 р. розпочато роботи з ретроконверсії генерального алфавітного каталога, з якого на даний час відскановано понад 1 млн 100 тис. карток. У числі найбільш значущих за обсягом і якістю вміщеної інформації – бібліографічні БД «Історія Білорусі» (близько 43 тис. записів, починаючи від 1994 р.), «Чорнобиль» (понад 22 тис. записів, починаючи від 1994 р.), «Культура та мистецтво» (88 тис. записів, починаючи від 1993 р.), «Radziviliana» (видання з книжкових зібрань роду Радзивілів за фондами провідних бібліотек Білорусі, країн СНД, Європи (понад 420 записів), фактографічна «Білорусь у подіях і особах» (відображено понад 15 тис. персоналій і 4740 описів подій), графічна «Геральдика» (понад 1400 чорно-білих і

кольорових зображень родових гербів Білорусі і прикордонних територій із видань з геральдики з фондів НББ) тощо. У даний час доступ до баз даних локальний, але в найближчій перспективі вони будуть доступні віддаленим користувачам. Крім того, зміниться і форма надання інформації. На зміну однорівневій – бібліографічній, графічній, фактографічній, повнотекстовій – прийде комбінована форма інформації.

Функціонування сучасної інформаційної інфраструктури неможливе без створення і розвитку національної електронної бібліотеки. Формування її в НББ здійснюється вже сьогодні: почалася дигіталізація актуальної (найбільш затребуваної користувачами) і найбільш цінної частини фонду (рукописів, стародрукованої і рідкісної книги), фізично застарілих документів (колекцій грамплатівок), у перспективі – білоруських газет довоєнного часу тощо. Створено 1274 електронні копії авторефератів дисертацій, поцифровано 27 рукописів, рідкісних і стародрукованих видань. На базі лабораторії з поцифрування звуку в електронну форму переведено понад 2600 грамплатівок із фондів НББ. Видозмінилася видавнича діяльність НББ. З 2004 р. розпочалося формування архіву повних текстів документів, опанована технологія підготовки видавничої продукції на електронних носіях і випущено 17 CD-ROM.

Усі аспекти інноваційної місії НББ у формуванні інформаційної інфраструктури Білорусі зумовили модернізацію технологічних рішень у галузі інформаційно-бібліотечної діяльності. Ми рухаємося шляхом реалізації принципу централізації виробничих процесів каталогізації і звільнення значних кадрових ресурсів від республіканського до районного рівнів. Оптимальність кінцевого результату залежить від успішного запуску та промислової експлуатації системи корпоративної каталогізації. У рамках модернізації передбачені перехід на сумісні з міжнародними нормами формати і стандарти, а також організація системи навчання і ліцензування каталогізаційної діяльності.

Діяльність НББ у формуванні інформаційної інфраструктури країни регламентується низкою законодавчих документів – як щодо інформаційної сфери в цілому, так і безпосередньо щодо бібліотеки як об'єкта правових відносин – національними і ратифікованими міжнародними конвенціями, деклараціями, угодами. Це насамперед Конституція Республіки Білорусь (1994 р.), закони Республіки Білорусь «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь» (2002 р.), Постанова Кабінету Міністрів Республіки Білорусь «Про затвердження по-

рядку розсилання обов'язкових безплатних і платних примірників друкованих видань» (1996 р.), Статут державної установи «Національна бібліотека Білорусі» (2003 р.), а також інші інструкції і положення. В даний час масштабно розробляються локальні нормативні документи, які регламентують діяльність бібліотеки в нових умовах.

Водночас для успішної реалізації інноваційної місії НББ необхідний подальший розвиток існуючої нормативно-правової бази. Закріплення за НББ статусу республіканського інформаційного і соціокультурного центру потребує внесення змін у систему чинних законодавчих і нормативно-правових актів з питань придбання, збереження, створення і використання інформаційних ресурсів, надання поштових і митних пільг на пересилання документів по міжбібліотечному абонементу і міжнародному документообміну. Є потреба, насамперед, у прийнятті закону про обов'язковий примірник, доопрацюванні нормативного механізму внутріш-

ньореспубліканського документообміну, а також у розробленні і реалізації державних програм «Формування корпоративної бібліотечно-інформаційної інфраструктури в Республіці Білорусь», «Пам'ять Білорусі».

Поповнення фондів будь-якої бібліотеки незалежно від відомчої приналежності реципієнта має здійснюватися за гранично простою схемою і не оподатковуватися. Книги – особливий ресурс, що має, насамперед, інтелектуальну вартість, а бібліотека – особливий соціальний інститут, у рамках котрого цей ресурс надається безоплатно і не розглядається як джерело збагачення.

Реалізацію своєї інноваційної місії Національна бібліотека Білорусі вважає можливою лише за умови ефективного співробітництва всіх учасників процесу формування інформаційної інфраструктури країни, що є гарантом наших спільних майбутніх досягнень у становленні і розвитку інформаційного суспільства третього тисячоліття.

### **Л. Кірюхіна,**

заступник директора з наукової роботи і зв'язків із громадськістю  
Національної бібліотеки Білорусі

### **М. Алейнік,**

завідувачка науково-дослідного відділу бібліотекознавства  
Національної бібліотеки Білорусі

## **Наукове забезпечення діяльності бібліотек Білорусі**

Висвітлено провідну роль Національної бібліотеки Білорусі у формуванні державної політики в галузі бібліотечної справи і її розвитку шляхом наукового вивчення діяльності бібліотек республіки, розкриття нових аспектів їхньої роботи, консалтингового забезпечення пріоритетних напрямів, професіоналізації бібліотечних кадрів, впровадження у практику їхньої роботи нормативно-правових документів.

**О**станніми роками в умовах значного зростання документних ресурсів, прискорення інформаційно-комунікативних процесів, інтенсивної зміни й ускладнення інформаційних потреб, а також появи якісно нових можливостей інформаційної діяльності відбувається переосмислення місії бібліотеки як соціального інституту. Оскільки зміст діяльності бібліотек є відбитком змін, що відбуваються в суспільстві, інноваційний розвиток бібліотек стає реальною необхідністю. Тому не викликає сумніву те, що майбутнє за бібліотеками з інноваційною діяльністю.

Відповідно до ст. 23 Закону Республіки Білорусь «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь» Національна бібліотека Білорусі (НББ) є «...координаційним і методичним центром республіканського значення, ...бере участь у розробленні і реалізації державної політики в галузі бібліотечної справи». Функціонування НББ у такій ролі спрямоване на глибоке і всебічне вивчення діяльності бібліотек республіки, розкриття нових аспектів їхньої роботи, консалтингове забезпечення пріоритетних напрямів і професіоналізацію бібліотечних кадрів, здійснення моніторингу

діяльності бібліотек системи Міністерства культури і впровадження у їхню практику розроблених нормативно-правових документів.

Національна бібліотека Білорусі ініціює і бере особисту участь у розробленні нормативно-законодавчої бази бібліотечної галузі країни. Це різноманітні інструкції, положення, типові документи, а також правові документи законодавчого характеру. Так у 2007 р. за участі бібліотеки розпочато розроблення нових редакцій Закону «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь» і Модельного бібліотечного кодексу держав – учасниць СНД, Положення «Про формування єдиного страхового фонду документальних пам'яток Республіки Білорусь», доопрацювання і затвердження «Положення про Національний фонд книжкових пам'яток», «Переліку основних критеріїв і ознак для ідентифікації книжкових пам'яток» тощо.

На виконання доручення Президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка про створення республіканського інформаційного центру на базі нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі, даному у Вітебську 10–11 червня 2004 р., були розроблені концептуальні основи розвитку Національної бібліотеки Білорусі в новому приміщенні. В основу інноваційного розвитку НББ покладено ідею створення цілком нової моделі бібліотеки, яка не тільки відповідає усім потребам часу, але і випереджає їх. І це не тільки і не стільки організаційно-технологічні нововведення, але змістовні зміни, пов'язані з формуванням нової бібліотечної політики, іншою методологією і методикою взаємодії з населенням і владними структурами. Тепер поряд із різноманітними видами діяльності, пов'язаними з реалізацією інформаційної функції як головної бібліотеки країни, на НББ покладено виконання місії республіканського інформаційного центру в галузі інноваційної діяльності, а також національного соціокультурного центру, що пропонує своїм відвідувачам широкий спектр послуг.

Розглядаючи НББ як інформаційний портал, що організовує за допомогою комп'ютерних мереж доступ громадян республіки до національних і світових інформаційних ресурсів, а також доступ спеціалістів і наукових кадрів зарубіжних країн до інформації про Білорусь і її досягнення в різноманітних сферах діяльності, необхідно підкреслити ключову роль НББ в організації інформаційного простору і розвитку інформаційної інфраструктури країни. На розвиток Концепції створення на базі НББ республіканського інформаційного і соціокультурного центру були розроблені **концеп-**

**туальні основи створення регіональних інформаційних центрів на базі обласних бібліотек – Концепція регіонального інформаційного центру і Положення про нього.** Ці центри діятимуть як низові ланки республіканського інформаційного центру, що функціонує у Національній бібліотеці Білорусі. Робота над даною концепцією велася за завданням Міністерства культури науковим колективом відповідно до Програми інформатизації галузі культури на 2005 р. і на період до 2010 р. Основна ідея створення регіональних інформаційних центрів полягає у тому, що в сучасних умовах обласна бібліотека стає важливим компонентом інформаційної інфраструктури, що бере участь у формуванні загальної стратегії інформаційного розвитку країни. У Республіці Білорусь на обласному рівні функціонують 6 бібліотек, які є науково-методичними центрами для публічних бібліотек свого регіону і забезпечують акумулювання, формування і суспільне використання інформаційних ресурсів у регіоні. На етапі формування інформаційної інфраструктури обласні бібліотеки – найбільше підготовлені установи інформаційно-документної сфери регіонів, спроможні трансформувати і розвивати свою діяльність як регіональні інформаційні центри. Сьогодні перед ними постало завдання послідовного переходу до корпоративних методів роботи в глобальних інформаційних мережах. Тільки так можна забезпечити рівні можливості доступу до інформації населення різних регіонів Білорусі, і на ділі це буде означати створення єдиного інформаційного простору країни.

Для виконання обласними бібліотеками цих завдань у регіонах існують необхідні передумови. Всі обласні бібліотеки оснащені новітньою комп'ютерною технікою, використовують високо-ефективні інформаційні технології, що забезпечують повну автоматизацію бібліотечних процесів на основі єдиного програмного продукту (ALIS). У централізованих бібліотечних системах триває робота з масового впровадження інформаційних технологій і створення електронних ресурсів. Відповідно до Державної програми відродження і розвитку села на 2005–2010 рр., затвердженої Указом Президента Республіки Білорусь від 25.03.2005 р. № 150, ведеться активна робота з комп'ютеризації сільських бібліотек, у першу чергу у створюваних агромістечках, 75 % цих бібліотек вже автоматизовані. На сьогодні вихід в інтернет мають усі республіканські, обласні бібліотеки і понад 200 публічних бібліотек. За до-

помогою інтернет-технологій сьогодні в усіх обласних, центральних районних і міських бібліотеках організований доступ до правової інформації.

Усі аспекти інноваційної місії НББ у формуванні інформаційної інфраструктури Білорусі зумовили модернізацію технологічних рішень у галузі інформаційно-бібліотечної діяльності. Ми рухаємося по шляху реалізації принципу централізації виробничих процесів каталогізації і звільнення значних кадрових ресурсів від республіканського до районного рівнів. Оптимальність кінцевого результату залежить від успішного запуску і промислової експлуатації системи корпоративної каталогізації. У рамках модернізації передбачений перехід на сумісні з міжнародними нормами формати і стандарти, а також організація системи навчання і ліцензування каталогізаційної діяльності. Актуальним завданням на сьогодні є розроблення пакету організаційно-правової і науково-методичної документації з ведення системи корпоративної каталогізації (СКК) і зведеного електронного каталога (ЗЕК). Вже розроблена і підписана керівниками організацій-учасниць СКК «Технологія системи корпоративної каталогізації і ведення зведеного електронного каталога».

Реалізуючи Державну програму інформатизації «Електронна Білорусь» (2003–2005 рр. і на перспективу до 2010 р.), НББ взяла участь у розробленні автоматизованої інформаційної системи створення і ведення національних баз даних авторитетних/нормативних записів. Загальна кількість авторитетних записів у базі даних на 1 квітня 2007 р. становить 84 975.

Результатом наукових розробок спеціалістів НББ і найбільших бібліотек країни став Білоруський комунікативний формат представлення бібліографічних записів у машиночитаній формі (BELMARC) і Білоруський комунікативний формат представлення авторитетних/нормативних записів у машиночитаній формі (BELMARC/AUTHORITIES), які згідно з наказом Міністерства культури Республіки Білорусь від 18.08.2006 р. № 193 рекомендовані як обмінні формати бібліографічними й авторитетними записами для бібліотек – учасниць корпоративної каталогізації, а також як формати збереження записів у зведеному електронному каталозі і національній базі даних авторитетних записів.

З метою сприяння формуванню державної бібліотечної політики, визначення векторів цільової державної підтримки пріоритетних напрямів

розвитку бібліотек Республіки Білорусь, розроблення прогнозу розвитку галузі за дорученням Міністерства культури НББ регулярно проводить дослідження республіканського масштабу, у яких беруть участь обласні бібліотеки, міські і районні централізовані бібліотечні системи республіки. Так, у 2003 р. було проведено республіканське соціологічне дослідження «Роль і місце публічної бібліотеки в соціокультурному середовищі регіону», на основі якого розроблено *Модельний стандарт діяльності публічних бібліотек Білорусі*, що є базисом для подальшого розроблення нормативних документів.

У даний час у рамках республіканської програми «Відродження і розвиток села на 2005–2010 рр.» НББ проводить соціологічне дослідження «Інформаційні потреби населення агромістечок», результати якого дають змогу дати наукові рекомендації щодо доцільного витрачання державних засобів, що виділяються на розвиток бібліотек агромістечок.

Здійснюючи функцію координування науково-методичної і дослідницької роботи бібліотек – методичних центрів Республіки Білорусь, НББ щорічно складає координаційний план, який розкриває багатоаспектну діяльність головних методичних центрів республіканського й обласного рівнів. Наведені у ньому відомості про заплановані заходи дають змогу спеціалістам бібліотечної справи республіки скоординувати свою діяльність, відслідкувати інноваційні розробки колег, обмінятися досвідом, видавничою продукцією, організувати фахові зустрічі тощо. Координаційний план на початку кожного року розміщується на сайті НББ.

Науково-методичне забезпечення діяльності бібліотек республіки знаходить свій відбиток у видавничій діяльності НББ. Близько 80 % видавничої продукції НББ має науково-методичну спрямованість.

НББ очолює роботу Міжвідомчої ради з бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), діяльність якої сфокусована на адаптації і впровадженні *Середніх таблиць* у бібліотечну практику країни.

Сьогодні на НББ покладаються функції координатора не тільки діяльності бібліотек, але й інших інформаційних установ країни. Тому постала потреба комплексного вивчення структури й інфраструктури сучасного ринку інформаційних продуктів і послуг, досвіду національних бібліотек світу із задоволення інформаційних потреб насе-



лення, виявлення потенційних партнерів (виробників і постачальників інформаційних продуктів і послуг). Були здійснені дослідження «НББ і ринок інформації» та «Бази даних Національної бібліотеки Білорусі власної генерації і їхній стан», у результаті яких проаналізовані інформаційні продукти республіканських і обласних бібліотек для координації діяльності з їх створення і придбання, уникнення дублювання. Національна бібліотека Білорусі має величезний інформаційний ресурс. Проте хоч би якою величезною була колекція інформаційних ресурсів НББ, для виконання завдань, покладених на бібліотеку як на Республіканський інформаційний центр, «який здійснює формування та ефективне використання накопичених людством і доступних інформаційних ресурсів», лише її колекції недостатньо. Наприклад, щоби максимально повно задовольнити потреби населення в діловій інформації (від курсу валют і новин у сфері бізнесу і до аналітичних звітів по всіх сегментах ринку різноманітних країн і регіонів), необхідна кооперація з такими установами і організаціями, як Науково-виробниче республіканське унітарне підприємство «Білоруський державний інститут стандартизації і сертифікації», Міністерство з податків і зборів РБ, а також низкою вітчизняних і зарубіжних інформаційних агенцій.

Особливої уваги заслуговує сектор інформації для спеціалістів, тому що ця інформація є необхідною на всіх етапах здійснення інноваційного циклу. Однак фахова інформація розпорошена по галузевих бібліотеках, НДІ та інших інформаційних установах. Тому необхідною є інтеграція інформації як провідних бібліотек Республіки Білорусь, так і інших інформаційних установ, таких як Білоруський інститут системного аналізу, Науково-інженерне республіканське унітарне підприємство «Інститут прикладних програмних систем» Національної академії наук Білорусі тощо. Сьогодні як проміжний результат такої інтеграції у читальних залах НББ встановлено демонстраційну версію автоматизованої системи моніторингу інноваційної діяльності, розроблену Науково-інженерним республіканським унітарним підприємством «Інститут прикладних програмних систем» Національної академії наук Білорусі.

Важливим складником функціонування Національної бібліотеки Білорусі як найбільшого інформаційного і соціокультурного центру країни є міжнародне співробітництво, здійснюване в рамках партнерства з бібліотеками країн СНД і дале-

кого зарубіжжя, міжнародними урядовими і громадськими організаціями, інформаційними і освітніми установами, науковими центрами, спрямоване на розширення інформаційно-культурних зв'язків, посилення фахових комунікацій і інтеграції у світовий інформаційний простір не тільки НББ, але й інших бібліотек Білорусі.

Одним із найважливіших напрямів міжнародної діяльності залишається робота з реалізації міжнародних програм і проектів:

- міждержавний російсько-білоруський бібліотечний проект «Скарби слов'янської культури», на основі якого підготовлені пропозиції Міністерства культури і масових комунікацій Російської Федерації і Міністерства культури Республіки Білорусь з розроблення Інформаційно-культурної програми Союзної держави «Скарби книжкової культури країн Співдружності»;
- некомерційні проекти спільно з ЮНЕСКО «Електронна бібліотека – школярам», «Білоруська літературна спадщина», у результаті яких були випущені повнотекстові електронні видання;
- у рамках дослідницького проекту «Radziviliana», здійснюваного під егідою ЮНЕСКО, проводиться дослідження історії і виявлення видань книжкових зібрань Радзивілів з одночасним поповненням БД НББ «Радзивіліана»;
- спільний проект НББ і Білоруського науково-дослідного центру електронної документації, ЦНБ НАН Білорусі, а також Національного історичного архіву Білорусі «Несвіж: культурний центр Європи і національна пам'ятка»;
- проект НББ «Східні рукописи» (турецькі, арабські, перські рукописи XIV–XIX ст. з фондів НББ) за фінансової підтримки Головного управління зі співробітництва і розвитку при кабінеті прем'єр-міністра Турецької Республіки;
- проект «Франциск Скорина – білоруський і східнослов'янський першодрукар XVI ст.», переданий для розгляду в Білоруський республіканський фонд фундаментальних досліджень;
- триває спільна робота НББ і НАН Білорусі над проектами «Аристотеліві Врата», «Слуцьке Євангеліє».

Відкриття нової будівлі НББ значною мірою сприяло розвитку міжнародних відносин бібліотеки і підняло їх на новий рівень.

Таким чином, НББ, реалізуючи свою інно-

ваційну місію як головного інформаційного і соціокультурного центру республіки, стає базовою ланкою інтеграції країни у світовий інформаційний простір, надійним інструментом забезпечення інформаційної безпеки і формування світогляду нашого суспільства. Наукові проекти НББ не замкнуті на внутрішніх бібліотечних проб-

лемах, а стосуються розвитку всієї галузі в широкому соціокультурному контексті, перспективі і динаміці її розвитку. Знання, здобуті дослідницьким шляхом, узагальнюються, належним чином аналізуються, систематизуються і використовуються для наукових прогнозів розвитку бібліотечної галузі Республіки Білорусь.

### О. Долгополова,

заступник директора з інформаційно-бібліотечного обслуговування  
Національної бібліотеки Білорусі

### Т. Кузьмініч,

заступник директора з інформаційних ресурсів  
Національної бібліотеки Білорусі

## Інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі: проблеми корпоративного формування і використання

Розглядаються стан і перспективи координації діяльності бібліотек Республіки Білорусь на рівнях комплектування документного фонду, формування бібліографічного запису, створення цифрових копій документів, генерування інформаційної продукції і обслуговування користувачів.

**У** Білорусі сформувалася система установ інформаційно-документної сфери, діяльність яких спрямована на придбання, створення, накопичення і використання інформаційних ресурсів (ІР). Національна бібліотека Білорусі (НББ) має найбільшу у країні універсальну колекцію національних документів, а також документів, виданих у зарубіжних країнах. В умовах інформатизації усіх основних сфер діяльності вона стала багатфункціональним інформаційним центром і повинна виконувати роль важливого компонента інформаційної інфраструктури суспільства, який координує інформаційну діяльність як бібліотек, так і інформаційних центрів країни.

Формування ІР НББ ведеться з урахуванням можливості конвергенції ІР бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів і служб. Воно спрямовано на:

- акумулювання максимально повної колекції національних ІР;

- відбір і акумулювання суспільно значущих світових ІР;
- розвиток інформаційно-пошукових систем з інформаційних ресурсів НББ;
- опрацювання на корпоративних засадах документного потоку, який надходить у бібліотечно-інформаційні установи країни, і багаторазове використання створених бібліографічних і авторитетних записів;
- участь у збиранні та бібліографічному відображенні екстеріорикі і репертуару національних документів;
- створення національної електронної бібліотеки, що за допомогою корпоративних, національних і міжнародних мереж зв'язку дасть змогу об'єднати поцифровані інформаційні ресурси всіх бібліотек та інших інформаційних центрів Білорусі;
- створення на корпоративних засадах спектра аналітичної інформації, актуальної для інфор-

маційного забезпечення інноваційної, наукової й управлінської діяльності;

- створення навігаторів по загальнодоступним національним і затребуваним світовим ІР тощо.

Координація формування ІР дає змогу створювати сприятливі умови для розподілу і використання матеріальних засобів, повноважень у здійсненні бібліографічного запису більш високої якості, а також для генерування інформаційних продуктів і їх використання, забезпечення рівних прав використання загальнодоступних ІР. Тому НББ, усвідомлюючи свою місію і можливості роботи на інформаційному ринку, намагається здійснювати її як на рівнях комплектування документного фонду, формування бібліографічного запису, створення цифрових копій документів, генерування інформаційної продукції, так і на рівні обслуговування користувачів. Причому алгоритм взаємодії може бути найрізноманітнішим: поповнення єдиного масиву і використання його в міру необхідності (республіканський обмін і перерозподіл документів), технологічно регламентоване формування і використання масиву записів (система корпоративної каталогізації), придбання інформаційних продуктів НББ і спільне використання (підключення до БД інших бібліотек як колективних користувачів, міжбібліотечний абонемент), проведення презентаційних і навчальних заходів у НББ (спільне ознайомлення, навчання) тощо. Необхідно відзначити, що економічні і технологічні чинники розвитку білоруського суспільства в останнє десятиліття справили значний вплив на особливості корпоративної взаємодії НББ з іншими бібліотеками країни. З одного боку, значно послабшали раніше дуже тісні координаційні зв'язки, з іншого – виникли якісно нові можливості взаємодії.

На рівні *поповнення документного фонду* здійснюється взаємодія з республіканськими науковими бібліотеками з придбання зарубіжних документів. Проте на даному етапі це тільки визначення змістових пріоритетів літератури, що одержується, меншою мірою це стосується надання віддаленого доступу до електронної інформаційної продукції. Водночас даний напрям роботи потребує нового вектора розвитку, спрямованого на:

- удосконалення нормативно-законодавчої бази (розроблення положення про координацію формування ІР бібліотек Білорусі, актуалізацію нормативно-регламентуючих документів, що визначають роботу кожної окремо взятої бібліотеки (бібліотечної системи));

- забезпечення прозорості інформації про наявні і плановані для надходження у фонд документи: формування і підтримку ЗЕК, здійснення ретроконверсії карткових каталогів і подання отриманої інформації у ЗЕК, надання спеціалістам доступу до інформації про замовлені документи, у тому числі передплатні;
- розроблення різноманітних форм співробітництва у сфері поповнення ІР: організацію корпоративних об'єднань з придбання високовартісних інформаційних продуктів, а також розроблення механізмів реалізації їхніх потенційних можливостей;
- оптимізацію нормативно-регламентуючої бази з обміну і перерозподілу дублетних і непрофільних документів;
- розроблення механізму взаємодії з ОУНБ й іншими установами інформаційно-документної сфери з докомплектування фондів НББ регіональними документами й архівними матеріалами, а також для організації, у разі потреби, їх електронної доставки і віддаленого доступу.

У рамках розвитку корпоративного співробітництва з *формування бібліографічних записів* необхідно забезпечити реальне функціонування системи корпоративної каталогізації документів, а також формування і ведення ЗЕК бібліотек країни. Розроблено макетний зразок ЗЕК, уточнено технологію взаємодії двох республіканських бібліотек і НББ з корпоративної каталогізації, алгоритм підключення інших бібліотек як учасників спільного каталогізаційного процесу і реципієнтів. Це дасть змогу уникнути дублювання в процесі бібліографічного опису документів, уніфікувати структуру машиночитаних бібліографічних записів, використовуваних у процедурах обміну, створити еталон якості опису документів, комфортні умови для роботи користувачів (у тому числі і на етапі комплектування бібліотек).

Пріоритетними напрямами координації і кооперації у сфері *створення інформаційної продукції* є:

- об'єднання зусиль НББ, республіканських галузевих бібліотек, ОУНБ зі створення в поточному режимі на основі сукупного ІР бібліографічних баз даних білорусознавчої тематики (створення в поточному режимі комбінованої бази даних «Білорусь: від минулого до сучасності» і в перспективі поповнення її краєзнавчим інформаційним ресурсом);
- об'єднання зусиль НББ, республіканських галузевих бібліотек, ОУНБ, архівних установ з

дигіталізації друкарської, графічної й іншої інформації і формування національної електронної бібліотеки (формування спільно із ФБ БДУ, Інститутом історії НАН Білорусі масиву цифрових копій документів XIX століття з історії Білорусі; формування за участі ВАК НАН Білорусі масиву дисертацій (авторефератів дисертацій), захищених у Білорусі; концентрація електронної інформаційної продукції, створеної бібліотеками різноманітних рівнів, відомчого підпорядкування, упорядкування і представлення цього масиву за допомогою різноманітних пошукових засобів);

- створення одноразових об'єднаних авторських колективів з формування локальної бібліографічної, повнотекстової і будь-якої іншої інформаційної продукції.

Координація діяльності бібліотек з формування сукупних ІР країни створює передумови для їх корпоративного використання і, отже, забезпечує поповнення і підтримку послуг кожній із бібліотек-партнерів за допомогою розподілу функцій у реалізації завдань інформаційно-бібліотечного обслуговування.

Стратегічно корпоративне використання ІР має бути спрямоване на забезпечення користувачам таких можливостей:

- доступ до інформації про фонди і колекції бібліотек республіки;
- доступність документів незалежно від місця їх зберігання;
- доступ до бібліографічних, реферативних, повнотекстових, фактографічних і інших БД, що генеруються бібліотеками й інформаційними установами країни.

У епоху «доцифрових» технологій інформування про фонди бібліотек реалізовувалося шляхом випуску численних зведених каталогів, списків нових надходжень, покажчиків і бюлетенів. Спільне використання фондів забезпечувалося системами міжбібліотечного абонементу (МБА) і внутрішньореспубліканського книгообміну.

Сьогодні цей напрям діяльності бібліотек має вийти на якісно новий рівень. Національною бібліотекою Білорусі як головним інформаційним і методичним центром країни затверджений перспективний план розвитку, у якому передбачений ряд заходів, орієнтованих на організацію широкого доступу і багатоаспектного використання сукупного інформаційного ресурсу.

У першу чергу, це представлення на інтернет-порталі бібліотеки зведеного електронного катало-

га. Це забезпечить не тільки скорочення витрати часу користувачів на пошук необхідних документів, але і можливість вибору місця звертання до документа за наявності декількох зберігачів.

Додаткові можливості бібліографічного пошуку в даний час забезпечують віртуальні довідкові служби, що функціонують у найбільших бібліотеках республіки. У період до 2010 р. планується створення на базі НББ центру корпоративної цифрової довідкової служби, що об'єднує бібліотеки різноманітних рівнів і відомчої підпорядкованості та функціонує на основі централізованого приймання запитів користувачів і їх розподілу за типологічними і проблемно-тематичними ознаками між бібліотеками-учасницями. Сервіс буде призначений для обслуговування всіх користувачів Білорусі і зарубіжних країн. У основні завдання увійде виконання фактографічних і бібліографічних довідок (адресних, уточнювальних і тематичних, які не спричиняють складний бібліографічний пошук).

У рамках даного проекту необхідно відпрацювати такі питання:

- зміст довідок, виконуваних у віддаленому режимі бібліотеками-учасницями;
- технологія автоматизованого розподілу і переадресування запитів;
- обсяг послуг, виконуваних у рамках корпоративного сервісу;
- режим роботи і порядок надання довідок;
- програмний супровід віртуального довідкового обслуговування;
- ведення архіву виконаних довідок.

Актуальним напрямом діяльності бібліотек нині є забезпечення доступу широкої громадськості до правової інформації. У республіці при публічних бібліотеках функціонує мережа центрів правової інформації (ПЦПІ), функції Республіканського науково-методичного центру з моніторингу і забезпечення діяльності ПЦПІ покладені на НББ. Репертуар правових ресурсів НББ значною мірою перевершує інформаційний потенціал ПЦПІ. З огляду на цей чинник Національна бібліотека розпочала реалізацію проекту, спрямованого на оптимізацію інформаційно-бібліографічного обслуговування з правової тематики. Основна ідея проекту полягає у розміщенні на інтернет-порталі спеціалізованої віртуальної довідки «Інформаційна підтримка ПЦПІ». У разі надходження складних тематичних запитів, зокрема, пов'язаних із коментарями до законодавчих і нормативних актів, співробітник ПЦПІ може скористатися пос-



лугами довідки для одержання необхідної бібліографічної інформації.

Для забезпечення доступу до віддалених джерел інформації зберігатиме свою роль система МБА. В даний час до неї входять понад 600 бібліотек. Функцію національного центру МБАіДД виконує Національна бібліотека Білорусі.

Більшість великих бібліотек країни мають свої автоматизовані служби МБАіДД, що функціонують як у рамках відділів МБАіДД, так і в інших структурних підрозділах бібліотек. Сьогодні замовлення на документи можна оформити безпосередньо на сайтах бібліотек, хоча здебільшого як і раніше використовується найпростіша технологія одержання замовлення і доставляння файла електронною поштою.

Особливого значення набуває персоніфіковане надання послуг віддаленому користувачеві. Принцип безоплатності в роботі МБАіДД замінений широким спектром платних послуг. Бібліотеки, які протягом десятиліть не приймали замовлення за МБА від індивідуальних користувачів, працюють із фізичними особами (безумовно, це стосується тільки надання копій). Проте кількість запитів, одержуваних від них, приблизно в 6–7 разів перевищує кількість виконаних замовлень. Основна причина – брак повних цифрових копій документів, тоді як більшість користувачів віддає перевагу доступу до всього документа, а не до його фрагмента. Створення національної електронної бібліотеки сприятиме розв'язанню цієї проблеми.

На розширення можливостей доступу користувачів до документів незалежно від місця їх зберігання спрямований ще один проект НББ – створення корпоративної служби електронної доставки документів (ЕДД). Цей сервіс буде програмно-технологічним комплексом, заснованим на перетворенні потоку запитів у формі вторинної інформації на повнотекстову. Служба об'єднає НББ, республіканські галузеві й обласні бібліотеки.

Реалізація проекту сполучена з вирішенням низки питань:

- маршрутизація запитів відповідно до статусу бібліотек-партнерів;
- організація архіву електронних копій, виконаних за запитами користувачів, і забезпечення розподіленого доступу до нього;

- організація системи електронних розрахунків за послуги.

Найскладнішим напрямом корпоративного використання сукупного інформаційного ресурсу є організація доступу до численних БД, що генеруються бібліотеками й інформаційними установами країни. Він сполучений із вирішенням комплексу організаційних, фінансових, правових і інших питань, серед яких:

- політика інформаційного обміну;
- питання інформаційної безпеки;
- питання авторського права;
- ведення взаєморозрахунків за використання ресурсів.

Якість і ефективність формування і використання ІР НББ зумовлені особливостями її взаємодії з бібліотеками різноманітного рівня і відомчого підпорядкування, архівами, музеями і будь-якими іншими установами, які здійснюють придбання, створення, перетворення й організацію використання ІР. Корпоративна взаємодія бібліотек з формування і використання ІР має здійснюватися на основі:

- підтримки і розвитку фахових контактів;
- постійного поширення фахової інформації;
- використання різноманітних форм підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів;
- забезпечення доступу фахового співтовариства до перспективної, поточної і ретроспективної інформації щодо ІР, які зберігаються в бібліотеці, а також ресурсів, які генеруються бібліотекою з метою тиражування і поширення в інші способи;
- дотримання прав окремих бібліотек на незалежне формування своїх ІР;
- взаємовигідних міжбібліотечних інформаційних контактів і обмінів щодо поповнення фондів, генерування вторинної інформації, поцифрування фондів, інформаційно-бібліотечно-го обслуговування;
- економічної доцільності створення тих або інших фахових об'єднань;
- використання накопиченого вітчизняного і світового досвіду у сфері формування і використання ІР і розвитку інформаційної взаємодії.

**А. Шереметьєва,**

начальник Інформаційного центру Національної бібліотеки Білорусі

**Л. Фісенко,**

зав. відділу бібліотечно-інформаційних технологій Національної бібліотеки Білорусі

## **Інформаційний центр Національної бібліотеки Білорусі у розвитку корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі**

Висвітлено основні напрями діяльності Інформаційного центру НББ у рамках формування електронної бібліотеки, створення білорусознавчих електронних інформаційних ресурсів, організації і ведення корпоративного інформаційного ресурсу бібліотек Білорусі – зведеного електронного каталога.

**С**учасний комплекс інформаційно-технологічних систем Національної бібліотеки Білорусі (далі НББ), що складається з високо-технологічного технічного і програмного забезпечення, відкриває нові можливості у формуванні і використанні інформаційних ресурсів бібліотеки. З метою створення національних електронних інформаційних ресурсів і організування до них віддаленого доступу користувачів у НББ було створено багатофункціональний Інформаційний центр (ІЦ).

У даний час у діяльності Інформаційного центру визначено такі пріоритетні напрями:

- координація діяльності бібліотек Білорусі з формування єдиного інформаційного простору;
- формування електронної бібліотеки;
- створення білорусознавчих електронних інформаційних ресурсів;
- програмний і інформаційний супровід інтернет-порталу НББ.

У своїй координаційній діяльності ІЦ вирішує завдання інформаційно-технологічного розвитку бібліотек республіки.

Координація цього напрямку здійснюється за допомогою взаємодії у галузі:

- придбання і використання технічних засобів і устаткування;
- розроблення і придбання програмних засобів;
- забезпечення доступу до національних і глобальних комп'ютерних мереж.

Процес автоматизації бібліотек Республіки Білорусь здійснюється в рамках Державної програми інформатизації Республіки Білорусь на 2003–2005 рр. і на перспективу до 2010 р. «Електронна

Білорусь» і галузевих програм «Інформатизація об'єктів культури на 2003–2005 рр. і на період до 2010 р.», «Збереження і розвиток культури в Республіці Білорусь на 2006–2010 рр.», метою яких є формування в республіці єдиного інформаційного простору.

На підставі затверджених регіональних програм створення і розвитку АБІС з 1993 р. обласні бібліотеки розпочали роботу з переходу на автоматизований режим роботи.

Широке впровадження інформаційних технологій у практику роботи публічних бібліотек розпочалося з 1998 р. За 2006 р. парк машин публічних бібліотек системи Міністерства культури (ЦБС і обласні бібліотеки) збільшився на 21,6 %, і загальна кількість комп'ютерів становить 1882 одиниці. Відзначається позитивна динаміка надходження комп'ютерів не тільки в центральні бібліотеки ЦБС, у яких на початок 2007 р. нараховувалося 829 комп'ютерів (у середньому – 6 ПК на одну центральну бібліотеку), але й у дитячі і сільські бібліотеки. Поліпшенню технічної оснащеності сільських бібліотек значною мірою сприяло прийняття «Державної програми з відродження і розвитку села на 2005–2010 роки». Тільки за 2006 р. парк машин бібліотек агромістечок збільшився на 185 і становить 308 комп'ютерів.

Практично усі ЦБС республіки мають автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи і, за винятком бібліотек Гомельської області, використовують типове програмне забезпечення «ALIS 2000» НВФ «ІНЕАК». Поряд із ним галузевими республіканськими бібліотеками республіки вико-

ристовується програмне забезпечення інших виробників. Для НББ розроблено спеціальну автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему «BELLIB».

Головним інструментом взаємодії між бібліотеками в республіці є розроблений і впроваджений у бібліотечну практику єдиний MARC-сумісний формат обміну бібліографічними й авторитетними записами – BELMARC.

Наступним кроком у галузі корпоративної взаємодії Інформаційного центру і бібліотек республіки є реалізація програми зі створення корпоративної бібліотечної комп'ютерної мережі, яка об'єднує НББ, найбільші республіканські й обласні бібліотеки країни.

Сьогодні корпоративна бібліотечна комп'ютерна мережа забезпечує доступ користувачів до світових інформаційних ресурсів через створений у 2004 р. міжнародний оптоволоконний канал зв'язку Академічної мережі BASNET із Пан'європейською науковою мережею GEANT, яка об'єднує наукові мережі 43 країн і понад 3500 дослідницьких і освітніх організацій. Пропускна спроможність міжнародного каналу становить 155 Мбіт/с.

На сьогодні вихід в інтернет мають усі республіканські й обласні бібліотеки, бібліотеки вишів, а також понад 270 публічних бібліотек країни. Збільшення пропускної спроможності інтернет-каналу в новій будівлі НББ більш ніж у 30 разів (порівняно зі старою) дало змогу організувати і забезпечити оперативний доступ до республіканських і міжнародних електронних ресурсів.

Таким чином, у республіці створено необхідну програмно-технічну базу для корпоративної взаємодії бібліотек республіки.

Це дало можливість приступити до виконання завдання 86 Державної програми інформатизації РБ на 2003–2005 рр. і на перспективу до 2010 року «Електронна Білорусь»: «Створити на базі мережі республіканських бібліотек систему корпоративної каталогізації видань і ведення зведеного електронного каталога».

Інформаційний центр очолює роботу в цьому напрямі. Перед ним як центром системи корпоративної каталогізації (СКК) поставлені такі першочергові завдання:

- координація діяльності із введення в експлуатацію системи СКК і ведення зведеного електронного каталога (ЗЕК);
- збирання БЗ, що надходять від бібліотек-учасниць СКК і зарубіжних партнерів;
- контроль за якістю БЗ, що надходять у ЗЕК;

- зберігання й актуалізація ЗЕК;
- навчання співробітників бібліотек-учасниць СКК;
- методичний супровід СКК і ЗЕК тощо.

Уведення системи корпоративної каталогізації в експлуатацію, а також формування зведеного електронного каталога планується проводити поетапно. На першому етапі до системи корпоративної каталогізації будуть залучені три бібліотеки, що каталогізують у форматі BELMARC, а також мають програмні можливості формування авторитетних записів (Національна бібліотека Білорусі, Центральна наукова бібліотека Національної академії наук Білорусі, Республіканська науково-технічна бібліотека).

Інформаційною основою системи корпоративної каталогізації є ЗЕК.

Сьогодні ведеться робота з розроблення інформаційного і лінгвістичного забезпечення ЗЕК:

- прийняті відповідно до наказу міністра культури як рекомендаційні для застосування серед бібліотек Білорусі розроблені НББ комунікативні формати BELMARC (для БЗ і АЗ);
- розроблені і затверджені технологія СКК і ведення ЗЕК і технологія авторитетного контролю в СКК.

У даний час Інформаційним центром НББ у рамках формування ЗЕК ведуться такі роботи:

- розроблення нормативно-регламентуючої, методичної документації;
- підготування масиву бібліографічних і авторитетних записів для завантаження у зведений електронний каталог;
- формування програми навчання бібліотек-учасниць для роботи в СКК.

У перспективі ЗЕК може стати головною інформаційно-пошуковою системою розподіленої національної електронної бібліотеки Білорусі.

Електронна бібліотека НББ – наступний напрям діяльності Центру – формується як автоматизована інформаційна система, що складається з електронного сховища інформаційних ресурсів із відповідним інформаційно-пошуковим апаратом, який забезпечує пошук і віддалений доступ користувачів до зазначених ресурсів.

Головною підсистемою електронної бібліотеки є електронне сховище документів, що складається з ієрархічно організованого архіву електронних ресурсів бібліотеки, створеного на основі програмного середовища ORACLE ContentDB, і службової БД електронного сховища.

Структура електронних ресурсів в архіві організована як набір файлів. При цьому формат файлів

визначається залежно від виду інформації в електронному ресурсі (текстова, графічна, звукова, відео тощо), статусу документа-оригіналу (рідкісні документи, довгострокове або тимчасове зберігання тощо), а також залежно від технічних вимог електронного опрацювання документа. До кожного набору файлів ресурсу додається файл-паспорт.

Службова база даних електронного сховища містить стислі бібліографічні відомості про документ-оригінал, а також організаційні і технічні характеристики процесу формування електронної копії, включаючи її адресу в архіві.

Формування електронної бібліотеки НББ передбачає декілька джерел поповнення електронного сховища бібліотеки:

- Головним постійним джерелом поповнення електронної бібліотеки є колекції національних, білорусознавчих документів, що відбивають історико-культурні, наукові і виробничі досягнення Республіки Білорусь. Авторами проєктів колекцій документів може бути будь-який структурний підрозділ бібліотеки, який науково обґрунтував необхідність формування електронної колекції документів. Координує роботу зі створення проєктів колекцій документів у НББ Інформаційний центр. Проєкти і списки документів розглядаються на Комісії з електронного опрацювання фондів і затверджуються на засіданні технологічної ради НББ. Далі колекція документів передається на каталогізацію й поцифрування в Інформаційний центр (відділ електронного оброблення фондів), де створюється електронний документ, а також формуються посилання в БЗ із зазначенням адреси зберігання електронного документа у сховищі.
- Для забезпечення збереженості документного фонду бібліотеки постійно здійснюється переведення в електронну форму старих оригінальних документів із фондів НББ, у результаті чого формується архів страхових електронних копій оригінальних документів в електронному сховищі бібліотеки. Добір документів, на котрі необхідно створити електронні копії, а також формування попереднього бібліографічного запису, запису на примірник із присвоєнням штрих-коду (якщо відповідного запису немає в ЕК) здійснюють структурні підрозділи-фондоутримувачі.
- Постійним джерелом поповнення електронної бібліотеки є також переведення в електронну форму активно використовуваної частини фонду НББ. Формування масиву документів здійснюється на основі виконання запитів ко-

ристувачів на створення електронних копій документів для особистого використання або в рамках системи електронної доставки документів. Основним критерієм добору документів є цілісність об'єкта сканування.

- Наступним джерелом формування електронної бібліотеки виступають зовнішні електронні інформаційні ресурси, якщо умови договору дозволяють формувати їхні електронні копії, або повнотекстові документи, передані до електронного сховища НББ авторами/правоводільцями інформаційних ресурсів.
- Формування масиву документів, утворюваних у рамках комплексних програм або проєктів – також головний інструмент поповнення електронної бібліотеки. Найбільш широкомасштабною програмою з формування фонду електронного сховища має стати державна програма «Пам'ять Білорусі», у якій візьмуть участь найбільші бібліотеки, музеї й архіви Республіки Білорусь.

До складу інформаційно-пошукового апарата – другої складової електронної бібліотеки – входять основні інформаційно-пошукові системи електронної бібліотеки, представлені на слайді:

- електронний каталог НББ;
- білорусознавча БД «Білорусь: від минулого до сучасності»; електронний національний архів періодики.

До цього переліку можна додати і різноманітні тематичні БД, відібрані зі складу ЕК і організовані для зручності користувача у вигляді логічних БД, записи яких містять посилання на повнотекстові документи.

Створення проблемно-орієнтованих БД – наступний напрям діяльності Інформаційного центру. Як інформаційно-пошукову систему електронної бібліотеки, що відбиває білорусознавчі інформаційні ресурси, планується підключити нову корпоративну БД «Білорусь: від минулого до сучасності». У ній будуть представлені БЗ на національні білорусознавчі документи, а також екстеріорика із соціально-гуманітарної тематики, у числі якої: культура, бібліотечна справа, бібліографія, музейна справа, книгознавство, історія Білорусі, релігієзнавство, соціологія, освіта, фольклор, літературознавство, мовознавство, мистецтво, архітектура, музика, спорт, економіка, торгівля, право, держава тощо.

Як джерела формування зазначеної БД визначені:

- поточний документопотік у фонд НББ;



- ретроспективне відбиття колекцій документів. З метою визначення репертуару створення ретроспективної бібліографічної інформації розробляється Програма формування ретроспективного репертуару БД, який створюється з урахуванням колекцій білорусознавчих документів, що входять до складу ЕБ НББ. У даний час опрацьовуються електронні колекції «Культура Білорусі в пресі» (повнотекстові газетні публікації), «Білоруська художня література XIX – початку XX ст.», «Джерела з історії Білорусі: кінець XVIII – початок XX ст.»;
- імпорт записів у форматі ISO 2709 із бібліографічних БД інших бібліотек;
- бібліографічні джерела (бібліографічні посібники, інтернет-ресурси тощо).

Зазначена БД стане національним корпоративним ресурсом, у створенні якого можуть брати участь різноманітні бібліотеки, програмні можливості яких передбачають формування бібліографічних записів у форматі BELMARC.

Організацію доступу користувачів до електронної бібліотеки планується здійснювати в двох режимах:

- у локальній мережі НББ, за допомогою автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи НББ «BELLIB»;
- у віддаленому режимі, за допомогою інтернет-порталу бібліотеки, супровід якого є наступним напрямом діяльності Інформаційного центру.

Нині інтернет-портал НББ перебуває у стадії тестування. Введення в експлуатацію заплановано на вересень 2007 р.

### **Т. Кузьмініч,**

заст. директора з інформаційних ресурсів Національної бібліотеки Білорусі

### **С. Пугачова,**

зав. відділу індексування документів Національної бібліотеки Білорусі

## **Змістове опрацювання документного потоку в умовах корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі**

Розглянуто особливості змістового опрацювання документного потоку у бібліотеках Білорусі, особливості взаємодії на початковому етапі впровадження системи корпоративної каталогізації. Особливу увагу приділено досвіду роботи Національної бібліотеки Білорусі, у якій ведуться карткові та електронні каталоги, використовуються класифікаційні мови (УДК, ББК, ДР НТІ), дескрипторна мова з контрольованою лексикою і мова предметних рубрик, Національна база даних авторитетних записів.

**З**містове опрацювання документів – головний складник достовірної і вичерпної інформації, зафіксованої у цих документах і наданої споживачам.

У бібліотеках Білорусі упродовж багатьох років традиційно склалася підвищена відповідальність до представлення інформації в електронному і карткових каталогах. Накопичено багатий інформаційний ресурс (придбаний і згенерований), який потребував упорядкування та представлення як сукупний. Це стосується усіх видів ресурсів і першою чергою – записів електронних каталогів (ЕК).

Лінгвістичні засоби, використовувані бібліотеками Білорусі, доволі різноманітні. Це спадщина традиційних (карткових) інформаційно-пошукових систем, коли їх перелік визначався, насамперед, типом бібліотеки. Не останню роль відіграва-

ли і суб'єктивні чинники. Автоматизація, що прийшла в бібліотеки Білорусі на початку 1990-х років, збільшила це різноманіття: вибиралися і розроблялися програмні продукти, лінгвістичні засоби, використовувалися різноманітні формати представлення запису. Така тенденція збереглася дотепер, вона ускладнює процеси обміну вторинною інформацією і багато в чому визначає особливості корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі.

На сьогодні у Національній бібліотеці Білорусі (НББ) поряд із ЕК продовжують вестися карткові каталоги. ЕК поповнюється за рахунок каталогізації вхідного документного потоку в новій АБІС із використанням формату BELMARC<sup>1</sup>, конверту-

<sup>1</sup> АБІС, розроблена на основі LIBIS у середовищі СУБД ORACLE 9i.

вання записів із 13 баз даних, створених у локальному форматі старої АБІС<sup>2</sup> починаючи з 1993 р., отриманих у результаті рекаталогізації національного документа, а також створюваних сьогодні на періодичні видання і продовжувані видання, а також аналітику.

У найближчій перспективі (листопад 2007 р.) частиною ЕК стануть записи, отримані в результаті ретроконверсії генерального алфавітного каталога, які нараховують близько 4 млн карток, що відбивають за мовною і видовою ознаками фонд, накопичений НББ до 1993 р.

Необхідно визнати, що сконвертований масив не відрізнявся високою якістю: частина інформації була загублена або некоректна; практично кожний етап конвертування супроводжувався редагуванням словників і бібліографічних описів. Причинами цього можна вважати не тільки недосконалість конверторів, доробка яких проводилася постійно, але і недостатньо послідовні методичні рішення, прийняті для різноманітних видів документів у базах даних, помилки каталогізаторів, що закономірно виникають на початковому етапі створення ЕК.

Лінгвістичне забезпечення, що є найважливішим елементом будь-якої пошукової системи, у таких умовах стає найбільш уразливим.

Національна бібліотека Білорусі завжди намагалася мати розвинену структуру лінгвістичного забезпечення, що включала б інформаційно-пошукові мови (ІПМ) різноманітних типів. Це пов'язано з тим, що вхідний документний потік, який надходить до НББ, має широкий видовий діапазон, склад читачів різноманітний і, відповідно, є широким спектром запитів, що надходять.

Правильний вибір і якість застосовуваних у бібліотеці лінгвістичних засобів сприяє високому рівню обслуговування читачів. У зв'язку з цим було вирішено використовувати такі пошукові засоби:

- класифікаційні мови (УДК, ББК, ДР НТІ);
- вербальні мови (дескрипторна мова з контрольованою лексикою і мова предметних рубрик).

Рішення про застосування в індексуванні вхідного документного потоку УДК для основного масиву документів, ББК для картографічних і нотних видань було продиктовано традиціями ведення карткових каталогів.

<sup>2</sup> Операційна система MS-DOS, у середовищі ІПС «АСПД» з використанням СУБД BTRIVE. Як формат представлення бібліографічних даних використовується локальний формат, неуніфікований і не сумісний зі стандартними MARC-форматами.

ДР НТІ став новою класифікаційною мовою, яка раніше не використовувалася у змістовому опрацюванні документів у НББ. Її вибір був зумовлений перспективами використання рубрикатора в обмінно-інформаційних процесах.

Робота з цими мовами регламентована Держстандартами (ГОСТ 7.49-84, ГОСТ 7.59-2003), відповідними таблицями класифікації і спричиняє труднощі лише у прийнятті рішення щодо відбиття змісту «складних» документів. Дотримання принципів і методики індексування, постійне відслідковування змін і доповнень до таблиць, підтримування фахових контактів допомагає точно відбити зміст документа за допомогою цих ІПМ.

Найбільш важким рішенням був вибір дескрипторної ІПМ. Вона, на відміну від мови предметних рубрик, дає змогу здійснювати детальний пошук інформації на визначену тему в машиночитаних бібліографічних базах даних (БД) із установленням різноманітних відношень між термінами, розташованими в єдиному алфавітному ряді.

Дескрипторна мова, як і ДР НТІ, був новим інструментом індексування в НББ. Освоєння методики його створення і формування масиву лексичних одиниць (ЛЮ) спричиняло значні труднощі. Робота з дескрипторною мовою регламентована ГОСТом 7.66-92, але його використання – занадто складний логічний процес, який потребує не тільки відповідної фахової підготовки, але і «лексичної інтуїції», особливого «відчуття слова».

Знадобилися чималі фахові зусилля з боку індексаторів і понад 10 років роботи, щоб опанувати процесом координатного індексування документів і створити свій словник ключових слів. При цьому аналізувався досвід роботи найбільших вітчизняних і зарубіжних інформаційних центрів. Вихідний масив ключових слів, необхідний для побудови словника, був отриманий шляхом накопичення ключових слів і словосполучень при вільному індексуванні документів. Як довідкові масиви використовувалися тезауруси ІНІСН, ВІНІТІ.

За 1992–1994 роки словник нараховував близько 101 000 ключових слів, що відбивають зміст отриманих документів. Водночас, клавіатурний набір ключових слів індексаторами, відсутність методичних керівництв призвели до великої питомої ваги ненормалізованих термінів, дублювання понять, орфографічних помилок.

У 1995 р. вийшла «Інструкція з індексування вхідного потоку документів для формування масивів електронного каталога», у якій описані пра-

вила відбиття змісту документів за допомогою ППМ, прийнятих у бібліотеці, описано методику координатного індексування. На додаток до «Інструкції...» індексаторами і службою ведення ППМ приймаються окремі методичні рішення, що фіксуються у відповідній картотеці.

Накопичений масив дескрипторів став основою для створення авторитетних записів (АЗ) на тематичний предмет і поповнення Національної БД АЗ у режимі поточної каталогізації.

Виконуючи автоматичне уведення в процесі координатного індексування, індексатор витягає терміни, необхідні для відбиття змісту даного документа, із масиву вже наявних у БД АЗ і вносить їх у пошуковий образ документа (ПОД). У разі відсутності терміна в базі індексатор виписує його на робочий аркуш і разом із документом передає для подальшої нормалізації у службу ведення ППМ редактору-лінгвісту. Якщо термін приймається для внесення в БД, то він із відповідною позначкою повертається індексатору. Таким чином, тільки за ентитетом тематичний предмет БД АЗ щорічно збільшується на 4–5 тисяч нових лексичних одиниць.

Національна БД АЗ надає якісно нові можливості для здійснення змістового опрацювання документів і проведення різноманітних видів пошуку. Її формування розпочато в 1998 р. на базі раніше створених масивів бібліографічних записів. Машинні словники ключових слів були сконвертовані у структуру авторитетних файлів, із цього масиву виділено різноманітні ентитети. Розроблено технологію формування АЗ у процесі каталогізації документів і технологію ведення Національної БД АЗ, створено програмне забезпечення підготовки і використання АЗ.

Національна БД АЗ сьогодні включає найменшування таких ентитетів: імена колективів (7479), тематичний предмет (52 751), імена осіб (22 635), адміністративно-територіальна, або географічна назва (7030), торгову марку (товарний знак) (87), родові імена (101), уніфікований заголовок (618), ім'я/заголовок (1606), місце видання (407), форму, жанр або фізичні характеристики документа (2774)<sup>3</sup>. Поповнення бази ведеться в основному в режимі поточної каталогізації, причому різними структурними підрозділами – відділами опрацювання документів, індексування документів, ведення Національної БД АЗ. Такий підхід продик-

тований насамперед жорстким регламентом опрацювання документного потоку, рівнем підготовки спеціалістів, у тому числі мовної і технологічної.

У перспективі ця робота, на нашу думку, має здійснюватися в поточному режимі корпоративної каталогізації документного потоку з використанням не тільки вже сформованого масиву, але й імпортування записів, створених іншими установами, отриманих у результаті конвертування інших БД.

ЕК НББ стане основою зведеного електронного каталога (ЗЕК) бібліотек Білорусі, який поповнюватиметься на корпоративних засадах.

Одна із найскладніших проблем – лінгвістичне забезпечення ЗЕК. Бібліотекам-учасникам (на початковому етапі це НББ, Центральна наукова бібліотека Національної академії наук Білорусі, Республіканська науково-технічна бібліотека) буде надано для використання Національну БД АЗ.

Передбачається два варіанти взаємодії в частині змістового опрацювання документного потоку. Класифікаційні індекси (крім ДР НТІ) бібліотеки можуть запозичити разом із бібліографічним записом або проставлять самостійно для своїх електронних каталогів. Другий варіант передбачений для НББ. На початковому етапі корпоративної взаємодії це, мабуть, найбільш правильне рішення, тому що бібліотеками не тільки традиційно використовуються різноманітні лінгвістичні засоби, але і різноманітні їх версії, модифікації.

Проблемою на шляху корпоративної взаємодії є також різний рівень кваліфікації співробітників і, на жаль, відсутність, на сьогодні, системи спеціальної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації каталогізаторів, обміну досвідом. Необхідно також удосконалювати методико-технологічне забезпечення.

Більша частина цих проблем буде розв'язуватися НББ, у якій обробляється найбільший за обсягом документний потік, створено і підтримується лінгвістичне забезпечення, яке відповідає сучасному рівню вимог, накопичено унікальний у країні досвід з формування авторитетних записів, функціонує відділ корпоративної взаємодії, у перспективі – Центр корпоративної каталогізації.

Насамкінець можна сказати, що і результати наших досягнень, і складність наших проблем, і очікування наших перспектив однаково корисні нам для подальшого просування вперед у справі забезпечення доступу до достовірної і вичерпної інформації.

<sup>3</sup> Дані на 1 червня 2007 р.

**Л. Фісенко,**

зав. відділу бібліотечно-інформаційних технологій  
Національної бібліотеки Білорусі

## Автоматизована бібліотечно-інформаційна система Національної бібліотеки Білорусі

Наведено функціональні можливості нової автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи Національної бібліотеки Білорусі.

**А**втоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС) Національної бібліотеки Білорусі (НББ) «BELLIB», розроблена в рамках програми «Інформаційно-технологічне забезпечення нової будівлі НББ» у складі комплексу інформаційно-технологічних систем (КІТС), забезпечує ефективне функціонування всіх бібліотечно-інформаційних технологічних процесів і операцій НББ у новій будівлі.

До складу КІТС увійшли 14 взаємозалежних систем, що містять у собі комплекс технічних, програмних, інформаційних, лінгвістичних, організаційно-технологічних засобів:

1. автоматизована бібліотечно-інформаційна система;
2. інтернет-портал;
3. система корпоративної каталогізації (СКК) і ведення зведеного електронного каталога (ЗЕК);
4. система формування національної бази даних авторитетних/нормативних записів;
5. система створення електронних копій документів;
6. система зберігання документів;
7. система доставки документів;
8. система реставрації і консервації;
9. система редакційно-видавничої діяльності;
10. система забезпечення роботи користувачів з електронними, аудіовізуальними документами, мікрофішами і мікрофільмами;
11. автоматизована система управління бібліотечною діяльністю (АСУБД);
12. система адміністрування і управління локальною обчислювальною мережею (ЛОМ);
13. система навчання;
14. система управління і контролю доступу (СКУД).

АБІС є базовим елементом КІТС, що забезпечує автоматизацію головних напрямів діяльності бібліотеки: формування інформаційних ресурсів і інформаційне обслуговування користувачів.

До складу АБІС НББ входять такі підсистеми:

- комплектування, організація і збереження фондів;
- каталогізація;

- аналітико-бібліографічна діяльність;
- обслуговування користувачів;
- адміністрування системи.

### Комплектування, організація і зберігання фондів

Підсистема, у частині комплектування фондів, функціонально забезпечує формування замовлень постачальникам на усі види документів і контроль за їх виконанням, реєстрацію документів, що надходять у фонди НББ, у тому числі документів з міжнародного і внутрішньореспубліканського обміну. Документи, що надійшли, розподіляються за структурними підрозділами НББ і реєструються з присвоєнням їм ідентифікаційних номерів і унікальних штрих-кодів – відповідно до практики, узвичаєної в НББ. Передбачені: ведення індивідуального і сумарного обліку документів, переміщення і списання документів, розрахунки з бухгалтерією.

На етапі замовлення або реєстрації документів, відсутніх в електронному каталозі, у системі створюються бібліографічні записи.

Для здійснення обміну документами між бібліотеками, у тому числі для міжнародного документообміну, підсистема надає можливості формування і розсилання списків документів партнерам з обміну, обліку документів, що надійшли і вибули за обміном, контролю строків перебування документів в обмінних фондах.

У частині організації і зберігання фондів підсистема функціонально реалізує для структурних підрозділів-фондоутримувачів приймання і маркування документів спеціальними засобами, що забезпечують їх захист від несанкціонованого виносу з бібліотеки, визначення реального місцезнаходження документа, а в разі потреби – штрих-кодування документа і прив'язку штрих-коду до примірника. Для забезпечення контролю збереженості фонду бібліотеки в підсистемі передбачено звіряння документів за допомогою накопичувача даних CASIO DT-900.



Підсистема також забезпечує передання і переміщення документів від одного структурного підрозділу до іншого з формуванням відповідних актів, виключення документів із фонду з формуванням попередніх актів на списання, формування і друкування вихідних форм (списків, актів, відомостей тощо) та інших форм статистичної звітності.

### Каталогізація

Підсистема забезпечує формування і редагування бібліографічних записів, створених не тільки на етапі замовлення і реєстрації документів, але й імпортованих із зовнішніх джерел у форматі ISO 2709. Каталогізація документів в АБІС виконується в національному комунікативному форматі BELMARC. При цьому в процесі каталогізації документів є можливість установа зв'язків полів бібліографічного запису, які підлягають авторитетному контролю, з авторитетними записами з локальної БД авторитетних записів, посилань у бібліографічних записах на існуючі в НББ повнотекстові, звукові, графічні і мультимедійні документи з електронного сховища даних.

Крім того, у підсистемі реалізовані функції накопичення інформації про історію створення і редагування бібліографічних записів, контролю строків опрацювання документів на етапі проведення каталогізації, контролю якості записів, які уводяться і коригуються.

### Аналітико-бібліографічна діяльність

Підсистема дає можливість виконувати аналітичний розпис документів, створювати, редагувати або імпортувати/експортувати у форматі ISO 2709 бібліографічні й авторитетні записи на документи. У рамках підсистеми створюються проблемно-орієнтовані БД НББ, у числі яких: білорусознавчі БД «Білорусь: від минулого до сучасності», «Чорнобиль», «Історія Білорусі», «Культура і мистецтво Білорусі», – і бібліографічної продукції (списків, покажчиків). Вони формуються не тільки за рахунок колекцій документів фондів НББ, коли БЗ на документи мають ознаки приналежності до ЕК НББ, але і БЗ на документи відповідної тематики з інших джерел (бібліотек, інтернет-ресурсів тощо). Кожна БЗ проблемно-орієнтованих БД має ознаку приналежності до однієї або декількох БД.

### Обслуговування користувачів

Підсистема забезпечує реєстрацію користувачів і надає їм доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, створених в АБІС.

У рамках реєстрації користувачів реалізовані функції зі створення і ведення бази даних користувачів бібліотеки (реєстрація, перереєстрація, виключення користувачів, оформлення і друкування читацького квитка).

У рамках забезпечення доступу користувача до інформаційних ресурсів бібліотеки, у тому числі віддаленого користувача, після його ідентифікації у системі реалізовані такі функції:

- багатоаспектний пошук документів у ЕК, проблемно-орієнтованих базах даних, у результаті якого без оформлення замовлення формується список відібраних документів із можливістю зберігання списку, як в особистому каталозі користувача, так і в окремому файлі;
- перегляд електронної копії документа;
- замовлення документів як з особистого каталога користувача і ЕК, так і документів, не відбитих у ЕК (режим «Замовлення не з ЕК»), із наданням користувачеві повної інформації про стан виконання замовлення, про зайнятість документа, його місцезнаходження в підсобних фондах читальних залів бібліотеки;
- надання користувачеві можливості у разі зайнятості документа анулювати замовлення або стати в чергу на одержання документа.

У рамках виконання замовлення користувача для фондоутримувачів документів у підсистемі реалізовано функції:

- приймання замовлень, бронювання і видача замовлених документів користувачам на кафедрах видачі рекомендованих читальних залів, на абонементі;
- продовження термінів користування заброньованими і виданими документами, видача користувачам документів, заброньованих на іншого користувача;
- контроль терміну повернення документів фондоутримувачем (режим «Регламентне здавання»), дострокове здавання документів фондоутримувачем;
- автоматичне передання в архів користувача інформації про всі здані ним документи з можливістю наступного перегляду архіву і повторного замовлення документа з нього;
- одержання довідкової інформації про місцезнаходження зайнятого документа (у якому структурному підрозділі і ким зайнятий документ).

У рамках обслуговування користувачів за міжбібліотечним абонементом (МБА), міжнародним міжбібліотечним абонементом (ММБА) у підсистемі реалізовано функції:

- приймання, формування замовлення за МБА і ММБА і направлення його на виконання фондоутримувачам;
- видача і приймання замовлених документів;
- перенаправлення в інші бібліотеки замовлень за МБА;
- передання замовлень за МБА і ММБА, за якими документи не знайдені в ЕК, на доопрацювання в довідково-інформаційний відділ (ДІВ) і приймання доопрацьованих замовлень із ДІВ;
- формування і друкування форм статистичного обліку і звітності.

### Адміністрування

У рамках користувацького адміністрування всіх підсистем АБІС для забезпечення зручності роботи користувачів-співробітників, наділених відповідними повноваженнями, підсистема надає такі можливості:

- для забезпечення роботи співробітників у форматі BELMARC – створення і ведення «Бази знань» – логічної моделі представлення бібліографічних записів;
- для технологічного налаштування АБІС – створення і ведення технологічних довідників: довідників кодованих даних по кожній підсистемі і єдиних довідників нормативно-довідкової інформації;
- для управління доступом користувачів до інформаційних ресурсів НББ – визначення видів користувачів АБІС і надання їм ролей (набору повноважень) відповідно до виконуваних функцій;
- для різних видів користувачів – створення спеціальних форм вводу і пошуку бібліографічних і авторитетних записів, шаблонів каталожних карток, видань, бібліографічних списків відповідно до узвичаєної у НББ технології.

У рамках взаємодії АБІС із системою адміністрування і управління локальною обчислювальною мережею КІТС здійснюється системне адміністрування АБІС: баз даних, системних ресурсів і мережного оточення, управління політикою безпеки АБІС, забезпечення антивірусного захисту мережі, серверів баз даних, персональних комп'ютерів тощо.

Найбільш наукомістким завданням у розробленні АБІС стало її взаємодія з усіма системами КІТС (інтернет-порталом, системою корпоративної каталогізації і ЗЕК, системою формування національної бази даних авторитетних/нормативних записів, системою контролю і управління доступом, системою створення електронних копій документів, ретроспективної конверсії каталогів тощо).

У рамках взаємодії АБІС НББ з іншими бібліотечними системами в системі використано комунікативний формат BELMARC для обміну бібліографічними й авторитетними записами (експорт/імпорт за протоколом Z39.50), реалізовано механізм з документообміну, у тому числі міжнародного. Створено автоматизовану службу МБА і ММБА, для обслуговування віддалених користувачів реалізуються функції пошуку і замовлення документів через інтернет, а також електронна доставка документів.

Участь НББ у системі корпоративної каталогізації видань і ведення зведеного електронного каталога зумовило зміни технології каталогізації документів в АБІС бібліотеки. Процес каталогізації в НББ відбувається у двох програмних середовищах.

На етапі створення нового бібліографічного запису (при замовленні або реєстрації документа) спочатку відбувається пошук необхідного запису в ЗЕК. Якщо в ЗЕК є повний БЗ на необхідний документ, то він через файловий буфер відповідно до визначеного регламенту імпортується у локальний ЕК АБІС. У разі відсутності БЗ у ЗЕК в АБІС створюється новий БЗ і після реєстрації 1-го примірника документа експортується в ЗЕК у пакетному режимі з присвоєнням статусу «сигнальний бібліографічний запис» (СБЗ). Запис зі статусом «сигнальний бібліографічний запис» у ЗЕК сповіщає бібліотеку – учасницю СКК про те, що даний документ надійшов у фонд бібліотеки і знаходиться на опрацюванні. Далі сигнальний бібліографічний запис, уже доопрацьований бібліотекою-заявником до повного бібліографічного запису, у пакетному режимі експортується в ЗЕК і звідти – усім бібліотекам – учасницям СКК, що скористалися відповідним СБЗ.

Усі авторитетні записи створюються в системі формування національної бази даних авторитетних записів і щодня в пакетному режимі імпортуються в локальну базу даних авторитетних записів АБІС. У процесі створення бібліографічного запису каталогізатор формує посилання в полях БЗ, які підлягають авторитетному контролю, на відповідні авторитетні записи з локальної БД авторитетних записів АБІС.

Зазначену схему буде застосовано в НББ після впровадження системи корпоративної каталогізації видань і ведення зведеного електронного каталога в експлуатацію.

На завершення відзначимо, що упровадження всіх підсистем АБІС в експлуатацію в повному обсязі дасть змогу створити на базі НББ сучасний високотехнологічний інформаційний центр Республіки Білорусь.

**С. Іващенко,**

зав. відділу Національної бібліотеки Білорусі

## **Організація обслуговування користувачів Національної бібліотеки Білорусі електронними інформаційними ресурсами**

Розглядаються основні підходи до організації обслуговування користувачів електронними ресурсами в Національній бібліотеці Білорусі, схарактеризовані ресурси власної генерації і придбані. Розкриваються особливості доступу до інформаційних ресурсів у режимах оф-лайн і он-лайн.

**І**нформація є стратегічним ресурсом сучасного суспільства. Її обсяги настільки великі, що без електронних форм подання неможлива реалізація основних виробничих, наукових і суспільних процесів.

Електронна форма забезпечує можливість оперування великими обсягами інформації, організації необмеженого доступу до всесвітніх джерел інформації, добору й упорядкування різноманітних електронних колекцій, а також формування й представлення у світовий простір своїх власних ресурсів. Це дає змогу на якісно новому рівні задовольняти інформаційні потреби користувачів. Організація доступу до електронних ресурсів сполучена з розв'язанням триєдиної задачі:

1. формуванням репертуару електронних ресурсів;
2. технічним і програмним забезпеченням робочих місць користувачів;
3. технологічним забезпеченням доступу.

У складі електронних інформаційних ресурсів, до яких Національна бібліотека Білорусі (НББ) забезпечує доступ, умовно можна виділити три блоки: ресурси власної генерації, придбані ресурси, загальнодоступні ресурси інтернету.

До генерації електронних інформаційних ресурсів бібліотека приступила в 1993 р. В даний час створено унікальні цифрові продукти, що не мають у республіці аналогів.

Базовим ресурсом, що забезпечує багатоаспектний пошук інформації у фондах бібліотеки, є електронний каталог. Він у повному обсязі відбиває національні документи і всі документи, що надійшли в бібліотеку з 1993 р., має широкі пошукові можливості, зручний інтерфейс. Користувачам надається можливість проведення пошуку за

окремими фондами, колекціями, видами видань. Пошук дає змогу сполучати дані з різних полів, відтинати терміни, обмежувати пошук мовою і роком видання.

Документи, що надійшли в бібліотеку до 1993 р., подані в електронній версії алфавітного каталога – іміджі-каталозі.

Найбільший інтерес для користувачів представляють створювані бібліографічні, фактографічні, графічні і повнотекстові бази даних (БД), що із різним ступенем глибини розкривають зміст документів. Приміром, ретроспективні бібліографічні БД «Історія Білорусі», «Чорнобиль», «Культура і мистецтво Білорусі», фактографічна БД «Білорусь в особах і подіях», графічна БД «Геральдика» тощо. Надалі головним білорусознавчим інформаційним ресурсом стане корпоративна БД соціально-гуманітарної тематики «Білорусь: від минулого до сучасності».

Повнотекстові електронні ресурси подані в універсальній колекції національного документа, яку бібліотека формує на основі поцифрування стародрукованих і рідкісних видань, авторефератів дисертацій, видань НББ.

Високий рейтинг має БД «Електронний архів національної періодики». Вона включає електронні повнотекстові версії 29 найменувань газет (25 – російською, 3 – білоруською, 1 – англійською мовою) і 18 найменувань часописів (14 – російською, 3 – білоруською, 1 – англійською мовою).

Перехід на нове програмне забезпечення в новій будівлі бібліотеки не дав змоги, на жаль, забезпечити в короткі строки доступ користувачів до всього репертуару БД. Поступальне розв'язання технологічних проблем сприятиме підвищенню ефективності використання білоруських ресурсів як

найважливішого складника національного надбання, інноваційного розвитку республіки.

Національна бібліотека Білорусі веде активну видавничу діяльність. Значна частина продукції створюється в електронному вигляді або має цифрову версію. До усіх видань в оперативному режимі забезпечується доступ користувачів.

У даний час у бібліотеці забезпечений доступ користувачів до 118 найбільших і найавторитетніших світових баз даних 26 виробників інформаційних ресурсів, серед яких – EBSCO, ProQuest, East View Publications та ін. Вони включають:

- повнотекстові версії часописів, довідників, енциклопедій, словників, звітів (понад 30 000 найменувань);
- повнотекстові версії газет (понад 4200 найменувань);
- електронні версії дисертацій (більш 2 170 000 назв);
- електронні версії стрічок новин інформаційних агенцій (3 найменування).

Наявність доступу до БД, безумовно, сприяє підвищенню ефективності бібліотечного обслуговування користувачів, а сполучення функціональних можливостей даних цифрових продуктів із безкоштовністю їх використання допомагає забезпечити бібліотеці збереження статусу гаранта рівних прав громадян на доступ до знань.

Національна бібліотека формує фонд електронних документів на CD-ROM, що у даний час становить понад 2500 одиниць збереження. У його складі – бібліографічні і реферативні БД, повнотекстові, фактографічні видання вітчизняних і зарубіжних виробників різноманітними мовами і універсальні за змістом.

Певна частина бібліографічних і повнотекстових видань на CD-ROM об'єднана в «Бібліотеку дисків», до якої організовано мережний доступ через серверне сховище дисків. Такий підхід забезпечує оперативний пошук і перегляд необхідної інформації. Проте різноманіття системних вимог до використання цього виду ресурсів не дає змоги здійснити завантаження всіх дисків у «Бібліотеку». Тому в даний час ведеться планомірна робота з оптимізації доступу користувачів до документів на CD-ROM.

Значна кількість інформаційних ресурсів, використання котрих іншими засобами для читачів бібліотеки або становить труднощі, або неможливе, доступна в інтернеті. Це – реферативна і бібліографічна інформація, каталоги бібліотек і видавництв, новини, повні тексти книг і періодич-

них видань, електронні публікації, що не мають друкованих аналогів, фактографічні, адресні, довідкові БД і багато іншого.

Практика роботи свідчить, що пошук інформації у всесвітній мережі найчастіше ведеться користувачем стихійно, має спорадичний характер, унаслідок чого сполучений із численними проблемами. Значний ефект у такому разі забезпечують веб-навігатори, формовані відповідно до профілю обслуговування окремих читальних залів. При цьому основний акцент робиться не на обсяг корисних посилань, а на анотування рекомендованих інтернет-ресурсів.

У даний час щотретій запит користувача виконується з використанням електронних ресурсів. Щомісячна середня кількість звернень до електронних ресурсів становить 22 500. Використання електронних ресурсів має таку структуру:

- ресурси власної генерації – 35 %;
- придбані БД – 39 %;
- інтернет – 26 %.

Слід зазначити, що доступ до віддалених ресурсів надається користувачам фактично на пільгових умовах – безоплатно протягом однієї години на день. Оплачується тільки робота понад установлений ліміт.

У новій будівлі НББ функціонує 19 читальних залів, у яких організовано 2000 робочих місць. Кожне п'яте місце автоматизоване, тобто до послуг користувачів – 450 комп'ютерів. З метою забезпечення інформації бібліотека відмовилася від використання повноцінних робочих станцій: на робочих місцях користувачів установлені «тонкі» клієнти, що працюють безпосередньо через центральний сервер. На кожному АРМі в режимі офлайн забезпечений доступ до усіх внутрішніх електронних ресурсів бібліотеки – електронного каталога, імідж-каталога, БД власної генерації, ЕР на CD-ROM, DVD. Користувачі здійснюють багатоаспектний пошук документів, формують замовлення, переглядають історію своїх замовлень із можливістю актуалізації будь-якого з них, зберігають в особистому каталозі списки відібраних при пошуку документів, мають можливість працювати з повним текстом електронного видання, а також копіювати необхідну інформацію.

На АРМах користувачів можливість використання зовнішніх інформаційних ресурсів становить 20 %.

Організація доступу в режимі он-лайн потребувала диференційованого підходу. Не останню роль відіграв економічний чинник. Відомо, що вартість



таких продуктів у деяких випадках зростає відповідно до кількості точок одночасного доступу. Для кожного читального залу був відпрацьований репертуар БД, що відповідає профілю залу. Наприклад, у залі періодичних видань користувачі мають доступ до 4200 назв електронних повнотекстових версій газет (470 – іноземними, 3800 – російською мовами). У залі дисертацій забезпечується доступ до електронних ресурсів, які включають повні тексти авторефератів дисертацій і дисертацій. Зал правової інформації надає можливість доступу до електронних ресурсів за даною тематикою. З повним репертуаром БД користувач має можливість працювати в залі довідково-інформаційного обслуговування.

Сьогодні користувачі змушені здійснювати той самий пошук у великій кількості ресурсів, що відрізняються одне від одного інтерфейсами, навігацією по екранах і навіть правилами запитів до системи.

Останнім часом виникають технології, що дозволяють читачеві здійснювати пошук одночасно по різних базах даних і веб-сайтах. НББ залучена до системи Google Scholar SFX, що дає можливість пошуку інформації у всіх доступних бібліотечних базах даних. Завдяки настройці адміністратора більшість повних текстів у БД пов'язані між собою гіперпосиланнями. На завершення пошуку у списку знайдених статей користувач має можливість переходити на повний текст по спеціально вставленому посиланню SFX@blnat.lib.

На АРМах користувачів, що мають вихід в інтернет, встановлено toolbar (настройка до браузеру), який забезпечує швидкий доступ до зовнішніх і внутрішніх електронних ресурсів НББ, до корисних для читачів посилань, миттєвий доступ до сайту НББ із будь-якого сайту в мережі, автоматичне одержання заголовків новин БЕЛТА тощо.

У НББ відкрито тестовий доступ до служби EBSCO від А до Z, яка надає користувачам Зведений перелік електронних повнотекстових наукових часописів і газет (близько 30 000 найменувань).

Унікальні умови для доступу до електронних ресурсів створені для сліпих і користувачів із вадами зору. В одному із читальних залів організовані робочі місця зі спеціальним устаткуванням (комп'ютер із брайлівським дисплеєм) і програмним забезпеченням. Користувач має можливість як зчитувати, так і прослуховувати інформацію з екрана комп'ютера.

Бібліотека забезпечує не тільки можливість перегляду електронної інформації, але і копіювання окремих фрагментів. На всіх АРМах встановлено оригінальну програму, що дає змогу користувачам самостійно зберігати текстову інформацію в тимчасовий файл у спеціальній папці. На робочих місцях чергових бібліотекарів (бібліографів) передбачено можливість доступу до папок усіх комп'ютерів залу. Отримавши від користувача інформацію про найменування файла і номер робочого АРМа, черговий здійснює експорт збереженої інформації на зручний для користувача носій. Після надання послуги файл, створений читачем, вилучається. Дана технологія забезпечує не тільки певну свободу дій користувачів, але і контроль за використанням інформаційних ресурсів.

Робота з електронними ресурсами потребує від бібліотекарів спеціальних навичок і умінь. Вони повинні знати загальні принципи роботи в мережі, методику пошуку бібліографічної, текстової, аудіо-, графічної інформації, тематико-видовий склад документів і пошукові можливості БД; зміст і структуру електронних ресурсів бібліотек та інформаційних установ; мати навички роботи з Windows, Microsoft Office, браузерами, з програмними продуктами, використовуваними при скануванні, запису інформації з різноманітних форматів подання даних на будь-які види носіїв. Зростає необхідність використання іноземних мов у щоденній роботі.

Перелічені тенденції потребують нових підходів до системи підвищення кваліфікації, тісного зв'язку спеціалістів, що забезпечують обслуговування користувачів, і фахівців із інформатизації і технологічного розвитку. Розроблено диференційовану систему підвищення кваліфікації з огляду на різноманітні категорії бібліотечних працівників. Приміром, у бібліотечній систематично проводяться семінари-презентації з пошукових можливостей повнотекстових БД, тренінги з пошуку інформації з використанням інформаційних ресурсів інтернету, курси з опанування нового обладнання тощо.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій спонукає до пошуку нових форм обслуговування користувачів. У даний час на порядку денному – розширення можливостей віддаленого доступу до електронних ресурсів Національної бібліотеки Білорусі. Досягненню цієї мети сприятиме інтернет-портал, який розробляється.

## **І. Гончаренко,**

зав. сектору відділу комплектування Національної бібліотеки Білорусі

## **В. Мирончик,**

зав. сектором відділу бібліографічного опрацювання документів  
Національної бібліотеки Білорусі

# **Періодика у фондах Національної бібліотеки Білорусі: тенденції розвитку колекції у сучасному комунікативному середовищі**

Розглядається сучасний стан і особливості розвитку колекції періодичних і продовжуваних видань. Акцентується увага на стратегічному переорієнтуванні у виборі пріоритетів придбання періодики у друкованому вигляді або забезпечення доступу до її електронного варіанту.

**П**еріодичні видання – джерело інформації, що найбільш оперативно відбиває останні новини і досягнення у всіх сферах життя суспільства. Це один із основних активно затребуваних сегментів у величезному різноманітті фондів бібліотеки.

Колекція періодичних і продовжуваних видань Національної бібліотеки Білорусі на даний час становить понад **3 млн** одиниць зберігання і включає:

- фонд періодичних і продовжуваних видань, обсяг якого становить **3 051 389 прим.** 50 мовами. У їх числі як національні документи, так і документи республік колишнього СРСР, країн СНД і далекого зарубіжжя;
- фонд газет, що нараховує **38 780 комплектів** 25 мовами, представлений виданнями від XIX століття до сучасних білоруських і зарубіжних газет.

НББ – хранителька національного документного надбання країни. Водночас бібліотека виконує місію республіканського інформаційного центру і спирається на вивчення інформаційних потреб білоруського суспільства з урахуванням тенденцій розвитку світового ринку періодики.

Особлива увага приділяється розвитку фонду національної періодики як унікального, єдиного у світі повного зібрання даного виду документів.

Концептуально-нормативне поле, яке визначає діяльність бібліотеки в цьому напрямі, включає такі документи:

- Закон Республіки Білорусь «Про бібліотечну справу в Республіці Білорусь» (2002 р.);
- Постанова Кабінету Міністрів Республіки Білорусь «Про затвердження порядку розсилання обов'язкових безплатних і платних примірників

друківаних видань» (1996 р.);

- «Інструкція з обліку і зберігання бібліотечних фондів у Республіці Білорусь» (2002 р.);
- Статут ДУ «Національна бібліотека Білорусі» (2006 р.);
- «Концепція формування інформаційних ресурсів НББ» (2005 р.);
- «Єдиний профіль комплектування системи фондів НББ» (2004 р.).

Необхідно відзначити, що незважаючи на деяку недосконалість існуючої законодавчої бази (зокрема, відсутність закону про обов'язковий примірник) зусиллями співробітників бібліотеки лакуни в потоці обов'язкового примірника друкованих періодичних видань зведено до мінімуму і становлять у поточному режимі не більше 0,3 %.

Щорічні надходження часописів і продовжуваних видань у фонди бібліотеки перевищують **60 000 прим.** Безперервне і різнобічне поповнення колекції суспільно значущими документами забезпечується шляхом диференційованого використання різноманітних джерел комплектування. Залежно від ступеня їхньої надійності, оперативності, економічності, повноти репертуару приймаються обґрунтовані рішення щодо їх конкретного використання.

Відсоткове співвідношення використання різноманітних джерел комплектування періодики у 2006 р. було таким:

- обов'язковий безплатний примірник – 17 %;
- передплата – 68 %;
- закупівля – 1 %;
- обмін – 6 %;
- дари – 3 %;
- внутрішні резерви – 5 %.

Поповнення колекції національної періодики здійснюється в основному за рахунок практично стовідсоткової повноти надходження обов'язкового безплатного примірника. Разом з тим бібліотека формує резервний фонд, а також, з огляду на потреби підсобних фондів різноманітних структурних підрозділів, найчастіше одержує додатково до п'яти примірників білоруської періодики, до двох і більше примірників періодичних видань інших країн.

Динаміка формування інформаційних запитів читачів НББ в умовах бурхливого розвитку електронного комунікативного середовища, а також чинники, що впливають на ускладнення механізму придбання (тендери й ін.), одержання (жорсткість митних процедур) і дедалі зростаюча вартість періодики зумовили стратегічне переорієнтування у формуванні колекції періодичних і продовжуваних видань.

З появою нових інформаційних ресурсів і розширенням технологічних можливостей у новій будівлі НББ вивчається питання переваг і розумного балансу в придбанні друкованих періодичних видань або забезпечення доступу тільки до їх електронного варіанту. Перегляд репертуару передплати з цією метою в НББ розпочато із періодики далекого зарубіжжя, оскільки тенденція значного збільшення вартості тут виявляється особливо гостро. Кількість передплатних видань на 2007 р. становить лише 6 % загального обсягу передплати, а сума, витрачена на їх придбання, перевищує 32 % загальної суми передплати.

У даний час у НББ забезпечено доступ користувачів до 118 найбільших і найавторитетніших світових БД (63 із них – у тестовому доступі). Вони містять великий обсяг повнотекстових електронних версій зарубіжних періодичних видань:

- загальна кількість електронних повнотекстових часописів – 20 000 назв (19 500 – іноземними мовами, 500 – російською мовою);
- загальна кількість електронних повнотекстових газет – 4200 назв (470 – іноземними мовами, 3730 – російською мовою).

Аналіз зарубіжної періодики в повнотекстових БД виявив, що 34 % друкованих періодичних видань, що надходять за передплатою, дублюються в електронних БД, до яких забезпечено доступ користувачів НББ. У результаті подальшого детального вивчення варіантів представлення періодики в БД (повнотекстова версія, реферат, ембарго тощо) і дослідження, чому надають перевагу користувачі, виробляється оптимальна стратегія комплектування. При цьому беруться до уваги такі переваги електронних версій:

- оперативність доступу, наданого в кожному з 19 читальних залів. Крім того, 20 % загального обсягу передплачуваної періодики у друкованому вигляді доступні в БД відразу після виходу видання у світ, у той час як друкована версія приходить із запізненням на декілька місяців;
- можливість одержання всього архіву періодичного видання з початку його заснування, що дає змогу зняти питання лакун за попередні роки;
- надання різнопланових пошукових можливостей, що дають змогу оперувати в цілому масиві електронних періодичних видань із вивантаженням і збереженням результатів пошуку.

Використання періодики в електронному вигляді внесло корективи в традиційні механізми і способи зберігання та використання цих джерел інформації. При цьому удосконалюється організаційна структура фонду, його якісне наповнення і відбиття інформації про нього.

У новій будівлі бібліотеки виникла можливість переглянути принцип організації видової фондової структури для більш раціональної організації фондів і їх використання.

Так, поділ фондів за видовою ознакою дає можливість більш серйозного вивчення проблем збереження даного виду видання, підвищення професіоналізму співробітників у роботі з певним видом документів.

До 1993 р. фонд періодичних видань НББ був організований і зберігався відповідно до алфавіту заголовків документів. На сьогодні розстановочний шифр присвоюється не конкретному документу, а виданню в цілому. У такий спосіб збирається колекція періодичного або продовжуваного видання протягом усього періоду його виходу, що не тільки оптимізує процес обслуговування користувачів, але і сприяє науковій роботі з фондом.

На особливу увагу заслуговує фонд дореволюційної періодики НББ. Він налічує 2300 найменувань і близько 280 000 одиниць зберігання. Дуже важливо зберегти цей фонд, що має історико-культурну цінність.

Національний документ у дореволюційному фонді періодичних видань представлений такими цінними з історичної точки зору виданнями, як «Витебские губернские ведомости» (1848–1858 рр.), «Минские епархиальные ведомости» (1869–1917 рр.), «Полоцкие епархиальные ведомости» (1874–1917 рр.), «Гродненские епархиальные ведомости» (1901–1915 рр.), «Минская старина» (1909–1913 рр.), «Правослаўны братчык» (1910–1911 рр.) та ін.

Від 2006 р. у бібліотеці ведеться робота з поцифрування періодичних видань. У першу чергу поцифровуються національні документи початку XIX століття. Формуються такі тематичні колекції: «Білоруські православні періодичні видання у фондах НББ», «Білорусь у складі Російської імперії: економіка, політика, історія, побут» та ін.

Поцифрування періодики є ефективним і ощадливим способом збереження видань. У результаті забезпечується широкий і зручний доступ користувачів до інформаційних ресурсів НББ.

Ця робота синхронізується з активним формуванням «Електронного архіву національної періодики», який поповнюється з грудня 2006 р. і на сьогодні включає 50 назв, 1604 прим. білоруських

періодичних видань, а також 3 продукти інформаційних агенцій.

Оперативне і якісне поповнення даного електронного ресурсу дасть змогу скоротити потребу в додатковій передплаті на друковані білоруські періодичні видання і забезпечить збереженість фонду національної періодики.

Розвиток колекції періодичних і продовжуваних видань у НББ відбувається з використанням усього різноманіття сучасних форм і способів придбання, використання, опрацювання і збереження інформаційних ресурсів, застосуванням новітніх автоматизованих технологій і спрямовано на найповніше задоволення потреб різноманітних категорій користувачів.

**Р. Мотульський,**

директор Національної бібліотеки Білорусі, д-р пед. наук, професор

## **Концептуальні та організаційно-правові засади спорудження нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі**

Висвітлено концептуальні та організаційно-правові засади спорудження нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі з метою успішного виконання нею завдань багатофункціональної установи, спрямованої на задоволення інформаційних і соціокультурних потреб громадян.

**В**исокі технології, на яких базується розвиток усіх галузей науки, промисловості, сільськогосподарства і соціальної сфери, є найбільш ефективним засобом досягнення високого рівня добробуту суспільства. Володіння інформацією і її ефективне використання – головна конкурентна перевага як для кожної країни, так і окремого суб'єкта господарювання. Домігшись успіхів у побудові високотехнологічної, конкурентоспроможної економіки, Республіка Білорусь може стати геополітичним лідером на пострадянському просторі. Для досягнення цієї мети країні необхідний потужний інформаційний центр, спроможний задовольняти різноманітні потреби користувачів в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища.

Національна бібліотека Білорусі, як і багато найбільших бібліотек світу, давно відчувала потребу в новій будівлі. Комплекс будівель, споруджених у 1930-х роках з подальшим розвитком у 1960-х роках, а також переустаткованих під потреби бібліотеки наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, був не

в змозі задовольнити зрослі потреби суспільства в галузі бібліотечно-інформаційного обслуговування населення. Починаючи з 1970-х років бібліотеці гостро не вистачало приміщень для розміщення фонду й обслуговування користувачів. Обмеженість комплексу старих будівель особливо стала виявлятися з початку 1990-х років. Розвиток автоматизації і комп'ютеризації бібліотечних процесів потребував реорганізації структури бібліотеки, її технологічного переоснащення. Неможливість виконання цих вимог в умовах комплексу старих, розосереджених по всьому місту будівель була очевидною.

Ідея спорудження нової будівлі бібліотеки виникла ще на початку 1980-х років, проте через низку причин реалізувати її у XX столітті не вдалося. З огляду на зростаючу значущість інформації як глобального ресурсу розвитку суспільства і роль Національної бібліотеки в розвитку суспільства Президент Республіки Білорусь О. Г. Лукашенко 7 березня 2002 р. прийняв рішення про спорудження нової будівлі Національної бібліотеки Білорусі. Це



зумовило особливий статус і підвищену увагу громадськості республіки до бібліотеки як найважливішого елемента інформаційної інфраструктури країни, а спорудження нової будівлі НББ було визнано загальнонаціональним будівництвом.

Спорудження нової будівлі зумовило переосмислення ролі національної бібліотеки в сучасному суспільстві, конкретизацію її мети і завдань. З огляду на особливості сучасного суспільного розвитку і роль інформації у формуванні ціннісних орієнтирів, матеріального добробуту і соціальної гармонії суспільства сучасна бібліотека має бути не тільки сховищем різноманітних видів документів, що забезпечує до них доступ користувачів, але і місцем спілкування і дозвілля, центром зустрічей відвідувачів, що належать до різноманітних соціальних груп, із представниками наукової і творчої інтелігенції, політичної еліти суспільства.

Національна бібліотека Білорусі – головна бібліотека країни, методичний і координаційний центр для бібліотек країни, член світового бібліотечно-інформаційного співтовариства, на який покладено відповідальність за формування бібліотечного фонду національного документа і забезпечення задоволення інформаційних потреб користувачів. Тому вона забезпечує збирання і збереження національних і найбільш значущих зарубіжних документів і на їх основі задовольняє інформаційні потреби користувачів як у традиційному, так і в електронному режимі. Бібліотека має бути національним сховищем традиційних документів і інформаційним порталом, що організовує за допомогою комп'ютерних мереж доступ громадян республіки до національних і світових інформаційних ресурсів, а також доступ зарубіжних громадян до інформації про Білорусь. НББ покликана стати базовою ланкою інтеграції країни у загальносвітові інформаційні, інноваційні і культурні процеси, надійним інструментом забезпечення інформаційної безпеки і формування світогляду нашого суспільства. Крім різноманітних видів діяльності, пов'язаних із задоволенням інформаційних потреб, НББ повинна також виконувати місію соціокультурного центру, пропонуючи своїм відвідувачам широкий спектр послуг у цій сфері.

Метою спорудження нової будівлі НББ було створення унікального архітектурно-будівельного і програмно-технічного комплексу, спрямованого на задоволення інформаційних і соціокультурних потреб користувачів.

Для досягнення даної мети було необхідно:

- визначити нормативно-правові засади функціонування НББ як республіканського інформацій-

ного і соціокультурного центру, її статус, функції, структуру й основні напрями діяльності;

- створити матеріально-технічну базу, що відповідає новим завданням НББ;
- оптимізувати систему формування інформаційних ресурсів і обслуговування користувачів з урахуванням нових функцій НББ як республіканського інформаційного і соціокультурного центру;
- визначити пріоритетні напрями науково-дослідної діяльності і міжнародного співробітництва НББ;
- визначити фінансово-економічні основи діяльності НББ і її кадрове забезпечення.

Забезпечити реалізацію такого грандіозного проекту, яким було спорудження нової будівлі НББ, було неможливо в рамках раніше прийнятих традиційних методів. Тому при організації роботи з проектування і спорудження будівлі як основний було застосовано системний підхід. Аналіз проекту з позиції системного підходу дав змогу виділити в ньому такі підсистеми: будівельний, інженерний, технологічний, дизайн і соціальний проекти. Кожну з названих підсистем можна розглядати як самостійний проект. Водночас усі вони перебували в тісному взаємозв'язку, і жодний із них не зміг би бути здійсненим без урахування цілей і результатів реалізації інших проектів.

Мета будівельного проекту – зведення архітектурного комплексу відповідно до заданих техніко-економічних параметрів.

Метою інженерного проекту є насичення будівлі необхідними інженерними системами життєзабезпечення (енерго-, тепло-, водопостачання тощо), безпеки (пожежогасіння, сигналізації тощо) і забезпечення їх взаємодії.

Мета технологічного проекту – створення комплексу інформаційно-технологічних систем, що забезпечує виконання всіх бібліотечно-інформаційних технологічних процесів і операцій НББ.

Метою дизайн-проекту було зовнішнє і внутрішнє оформлення НББ у єдиному стилі. Дизайнерські рішення були спрямовані на досягнення єдності технологічного і естетичного образу нової будівлі НББ.

Мета соціального проекту – створення сприятливих і комфортних умов для задоволення виробничих, дозвільних і творчих потреб користувачів НББ і її персоналу.

Правові підстави спорудження нової будівлі бібліотеки були закладені Указом Президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка «Про споруд-

дження будівлі державної установи «Національна бібліотека Білорусі» № 153 від 7 березня 2002 р. Положення, викладені в Указі Президента, набули подальшого розвитку у Постанові Ради Міністрів Республіки Білорусь «Про затвердження концепції створення Республіканського інформаційного і соціокультурного центру на базі споруджуваної будівлі державної установи «Національна бібліотека Білорусі» № 555, прийнятій 26 травня 2005 р.

Керуючись положеннями цих документів, співробітники бібліотеки розробили концепції розвитку НББ за відповідними напрямками діяльності:

- Концепція формування інформаційних ресурсів Національної бібліотеки Білорусі;
- Концепція організації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів Національної бібліотеки Білорусі;
- Концепція створення соціокультурного центру на базі споруджуваної будівлі Національної бібліотеки Білорусі;
- Концепція художнього оформлення будівлі Національної бібліотеки Білорусі.

На основі перерахованих вище концепцій були розроблені довгострокові програми і плани-графіки, спрямовані на втілення в життя теоретико-методологічних ідей і правових норм.

Робота зі спорудження будівлі розпочалася зі створення необхідних організаційних структур, які забезпечують проведення будівельних робіт. Були визначені замовник будівництва, генеральний проектувальник, забудовник і експлуатаційна організація.

Замовником будівництва бібліотеки був визначений Мінський міськвиконком в особі Управління капітального будівництва.

Генпроектною організацією виступило УП «Мінськпроект». Архітектори проекту – заслужені архітектори Республіки Білорусь В. В. Виноградов і М. К. Крамаренко. Головний інженер проекту – Л. М. Шохіна. УП «Мінськпроект» до проектування будівлі на умовах підяду залучив низку спеціалізованих організацій.

14 жовтня 2002 р. на тендерній основі було визначено генерального підрядника будівництва – ЗАТ «Будтрест № 7», який у подальшому залучив до будівництва бібліотеки понад 200 субпідрядних організацій із усієї республіки.

Експлуатаційна організація – Національна бібліотека Білорусі.

З огляду на масштабність проекту і стислі строки будівництва урядом країни і замовником для оперативного керування і координації дій з проєк-

тування і спорудження будівлі та введення її в експлуатацію були створені колегіальні органи управління у вигляді штабів і комісій різного рівня.

1 листопада 2002 р. відбулася урочиста церемонія початку будівництва бібліотеки. З початку будівельних робіт проектування, будівництво й освоєння будівлі здійснювалися паралельно. Це дало змогу в процесі будівництва оперативно вносити корективи у проєкт відповідно до уточнення мети і завдань бібліотеки, коригувати технологію її роботи.

З огляду на масштабність будівництва урядом країни було прийнято рішення про введення будівлі в експлуатацію пусковими комплексами.

1-й пусковий комплекс будівлі бібліотеки був прийнятий державною комісією у жовтні 2005 р. До його складу ввійшли окрема котельня, зовнішні і частина внутрішніх теплових мереж, частина систем холодного водопостачання і електрозабезпечення будівлі. Уведення в експлуатацію даного комплексу дав змогу забезпечити будівництво водою, теплом і електроенергією, що створило необхідні умови для проведення оздоблювальних, монтажних і пусконаладжувальних робіт усередині будинку.

2-й пусковий комплекс включав основну частину приміщень бібліотеки (фондосховище, читальні зали, службові приміщення) та інженерні системи (кондиціонування, опалення, вентиляція, електропостачання, ліфти, електроосвітлення, системи АСУТП, диспетчеризації, холодного і гарячого водопостачання). Цей комплекс був зданий в експлуатацію у грудні 2005 р. і дав змогу співробітникам бібліотеки приступити до переміщення і розстановки фондів та інших інформаційних і матеріальних ресурсів і підготовки бібліотеки до обслуговування відвідувачів.

До складу 3-го пускового комплексу ввійшли приміщення Президент-центру (офіс Президента, Круглий і Овальний зали, прес-центр), а також конференц-зал і ресторан. З введенням в експлуатацію 3-го пускового комплексу в травні 2006 р. фактично було завершено будівельні роботи в основній частині будівлі бібліотеки і створено умови для її відкриття й обслуговування відвідувачів. 16 червня 2006 р. відбулося урочисте відкриття бібліотеки, вона прийняла своїх перших відвідувачів.

4-й пусковий комплекс включав приміщення Національного архіву Білорусі. Його було введено в експлуатацію у вересні 2006 р., що дало змогу приступити до робіт з переміщення в будівлю фондів архіву.

З введенням в експлуатацію в березні 2007 р. 5-го пускового комплексу завершилися роботи зі

створення в бібліотеці комплексу інформаційно-технологічних систем.

6-й пусковий комплекс включає ретроконверсію карткових каталогів, результатом чого має стати створення повного електронного каталога бібліотеки. Цю роботу передбачається завершити до жовтня 2007 року.

### **С. Шереметьєв,**

начальник соціокультурного центру  
Національної бібліотеки Білорусі

### **І. Думанська,**

зав. сектору відділу зв'язків із громадськістю  
Національної бібліотеки Білорусі

## **Проектування соціокультурного простору в новій будівлі Національної бібліотеки Білорусі**

У статті висвітлюються особливості проектування соціокультурного простору в новій будівлі НББ, технологічні аспекти функціонування соціокультурного центру і його об'єктів, подані результати соціокультурної діяльності НББ.

**Н**ова будівля Національної бібліотеки Білорусі від початку проектувалася і споруджувалася як єдиний архітектурно-будівельний і технологічний комплекс, призначений для виконання функцій бібліотеки. Однак у процесі будівництва його зміст постійно уточнювався і доповнювався. Відповідно до доручень глави держави у червні 2004 р. було прийнято рішення про створення на базі бібліотеки інформаційного і соціокультурного центрів, що зумовило створення додаткових соціокультурних елементів і перепроєктування службових приміщень. Пізніше керівництвом країни було прийнято рішення про створення на базі бібліотеки центру міжнародних зустрічей і перемовин на рівні глав держав і урядів.

На виконання доручення Президента Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 26 травня 2005 р. № 555 було затверджено Концепцію створення республіканського інформаційного і соціокультурного центру на базі споруджуваної будівлі ДУ «Національна бібліотека Білорусі». У Концепції визначено статус соціокультурного центру як багатофункціонального соціального і культурно-дозвільного комплексу, діяльність якого спрямована на формування і задоволення інформаційно-просвітницьких, культурно-творчих, рекреаційно-оздоровчих потреб і зацікавлень корис-

Таким чином, протягом 2002–2007 рр. на підставі прийнятих Президентом і Урядом країни рішень було здійснене проектування, будівництво і введення в експлуатацію унікальної багатофункціональної установи – Національної бібліотеки Білорусі, спрямованої на задоволення інформаційних і соціокультурних потреб громадян.

тувачів бібліотеки і її персоналу, масових відвідувачів соціокультурних заходів.

При проектуванні діяльності соціокультурного центру визначилися специфічні особливості організації соціокультурного простору в новій будівлі бібліотеки.

Вже на першому етапі стало зрозуміло, що даний об'єкт є унікальним і неповторним. Знайти аналог, що став би проєкцією організації соціокультурного простору в бібліотеці, буде практично неможливо. Необхідно було проаналізувати діяльність культурно-дозвільних центрів, музеїв, виставкових комплексів, екскурсійних бюро, зберегти всю специфіку функціонування цих об'єктів і відбити її в аспекті функціонування в бібліотеці.

По-друге, при проектуванні соціокультурного простору архітекторами від початку були запроєктовані соціально-культурні об'єкти бібліотеки, такі як: конференц-зал, музей книги, фізкультурно-оздоровчий комплекс, оглядовий майданчик, пункти харчування. Проте, при аналізі площ бібліотеки стало очевидним – діяльність соціокультурного напрямку в бібліотеці не може обмежуватися тільки цими об'єктами. Так з'явилися такі об'єкти і напрями, як: комплекс художніх галерей, зал освітніх технологій, дитяча ігрова кімната, зал інтернет-технологій, приміщення для проведення музич-

них, літературно-художніх, інформаційно-просвітницьких зустрічей і вечорів, організація тематичних і оглядових екскурсій.

Третью, специфічною рисою планування роботи соціокультурного центру в новій будівлі бібліотеки став пошук технологічних рішень зі сполучення функцій бібліотеки і соціокультурного центру. Були виділені специфічні розходження в організації роботи бібліотеки й об'єктів соціокультурного напрямку. Необхідно було відповісти на багато запитань. Як організувати соціокультурні і соціополітичні заходи, не порушивши при цьому функціонування бібліотеки? Яким чином необхідно забезпечити пропускний режим і доступ у бібліотеку відвідувачам соціокультурних заходів? Як організувати екскурсію, не заважаючи читачам? Яке інформаційне наповнення в нових умовах має супроводжувати заходи? Для успішного функціонування бібліотеки в новій будівлі необхідно було розробити технологію роботи об'єктів соціокультурного центру. Результатом роботи в цьому напрямі став пакет нормативно-регламентуючої документації, що включає положення, інструкції, правила відвідання об'єктів СКЦ, технологічні карти і блок-схеми процесів і операцій.

Важливим завданням у соціокультурному проектуванні стало збереження спадкоємності і традицій в організації соціокультурної діяльності бібліотеки, а також постановка і вирішення нових цілей і завдань, що відповідають сучасному статусу й іміджу бібліотеки.

Проектування діяльності соціокультурного центру складалося з двох аспектів. Проектування соціокультурної діяльності в бібліотеці в цілому, до якої входило: планування напрямів діяльності соціокультурного центру, осмислення структури, відділів, підпорядкованості об'єктів соціокультурного центру, добір персоналу, відпрацювання технологічного механізму організації системи проведення заходів відповідно до проектного соціуму і видів заходів. І проектування діяльності об'єктів СКЦ, як-от: планування, освоєння й облаштування приміщень центру відповідно до специфіки і видів діяльності, проектування і добір необхідного технологічного устаткування і художньо-естетичного обладнання, розроблення нормативно-правових і фінансово-економічних засад діяльності соціокультурного центру і його об'єктів.

Складниками об'єктів соціокультурного центру стали: Центр міжнародних зустрічей і перемовин, що складається з комплексу залів і приміщень для проведення самітів і зустрічей на вищому державному рівні, конференц-зал, зал освітніх технологій,

комплекс художніх галерей, Музей книги, фізкультурно-оздоровчий комплекс, оглядовий майданчик.

При проектуванні соціокультурного простору бібліотеки було виділено основні напрями діяльності соціокультурного центру. До них належать: соціально-політичний, інформаційно-просвітницький, соціально-дозвільний, художньо-естетичний, культурно-видовищний, фізкультурно-оздоровчий. Напрями розвитку центру визначили його організаційну структуру, до якої увійшли відділи: культурно-видовищної діяльності, галерейно-виставкової діяльності, зв'язків із громадськістю, фізкультурно-оздоровчої і рекреаційної діяльності.

Від часу відкриття бібліотеки (червень 2006 р. – квітень 2007 р.) було проведено понад 100 заходів, серед яких акції соціально-політичної тематики, зустрічі з науковою і творчою інтелігенцією, конференції, форуми, семінари, концертно-видовищні програми, художні і книжкові виставки, церемонії передання колекцій і презентації книг, культурно-дозвільні заходи.

Виконуючи місію соціополітичного центру, бібліотекою проведено понад 20 зустрічей на вищому державному рівні, у тому числі 7 за участю Президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка. Бібліотеку відвідали провідні діячі політики, науки, культури і мистецтва, представники дипломатичного корпусу. Проведено понад 2700 екскурсій для 60 000 людей. Організовано 11 художніх виставок, серед них: республіканська художня виставка «Присвята Білорусі», республіканська виставка «Арт-крок», I Міжнародний фестиваль пейзажу, у якому представлені роботи 12 країн із трьох континентів тощо. Проведено 35 книжкових виставок, серед них: «Національна освіта: історія, сучасність, перспективи», «Наука та інновації в Республіці Білорусь», «Співдружності Незалежних Держав – 15 років» та ін.

Отже, в основу проектування соціокультурного простору в НББ покладено модель рекреаційної і дозвільної діяльності, що має головною метою відтворення людини: творчих здібностей, соціальної активності і фізичних сил, необхідних у його основній життєдіяльності. Основні особливості організації діяльності соціокультурного центру – високий рівень культурно-технічної оснащеності, використання сучасних дозвільних технологій і форм, естетично насичений простір і високий художній рівень дозвільного процесу. Соціокультурний центр стає своєрідною ареною соціокультурної (освітньої, творчої, розважальної, оздоровчої) діяльності країни.